

YEMEN'DE ISLAHAT VE ÇÖZÜM: OSMANLI MECLİS-İ MEBUSAN'INDA TARTIŞMALAR (1908-1911)*

Serap SERT**

Öz

Osmanlı Devleti'nin, Yemen vilayetinde hakimiyet kurup idari yapıya ilişkin düzenlemeler yapması 20. yüzyıla kadar sürdü. Bu durum vilayette var olan aşiret, kabile ve mezhep farklılıklarından kaynaklanmıştı. 1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edildi ve Kânun-ı Esasi hükümleri yürürlüğe konuldu. Meşrutiyetin ilanı Mebusan Meclis açılmasını sağladı. 1908 yılında Osmanlı vilayetlerinde seçimler yapıldı aynı yılın sonunda Meclis-i Mebusan açıldı. Yemen vilayetinde de Hudeyde, San'a, Taizz ve Asir sancakları için mebus seçimi yapıldı. 1909 yılından başlayarak Meclis-i Mebusan oturumlarına Yemen mebusları katıldılar ve Yemen hakkında sundukları takrirler ve çözüm önerileri ile vilayetlerine olan ilgiyi canlı tuttular. Hazırladıkları metinler ile vilayette süre giden sorunları çözüp, isyanları bastırmak için alınacak önlemleri Osmanlı hükümetine sunmuşlardı. Metnimiz 1909 yılında başlayıp 1911 yılında İmam Yahya ile yapılan Da'an antlaşmasına kadar geçen süreçte Yemen ıslahatına odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yemen vilayeti, Meclis-i Mebusan, Mebus, Islahat, Takrir, Osmanlı Devleti*

Abstract

Remedy and Solution in Yemen: Discussions in the Ottoman Assembly (1908-1911)

It took until the 20th century for the Ottoman Empire to establish dominance in the Yemen province and make arrangements regarding the administrative structure. This situation was caused by the tribe, tribe and sect differences existing in the province. In 1908, II. The Constitutional Monarchy was proclaimed and the provisions of the Kanûn-ı Esasi were put into effect. The proclamation of the Constitutional Monarchy led to the opening of the Parliament. In the province of Yemen, deputies were elected for the sanjaks of Hudeyde, San'a, Taizz and Asir. Beginning in 1909, Yemeni deputies attended the Parliamentary Sessions and kept the interest in their provinces alive with the comments they presented about Yemen and their solution proposals. With the texts they prepared, they resolved the ongoing problems in the province and presented the measures to be taken to suppress the rebellions to the Ottoman government. Our text has focused on Yemeni reform in the period from 1909 to the Da'an agreement with Imam Yahya in 1911.

Keywords: *Yemen province, Parliament, Deputies, Islahat, Takrir, Ottoman Empire*

* 16-18 Kasım 2017 tarihinde, II. Uluslararası Osmanlı Döneminde Yemen Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulan metnin genişletilmiş halidir.

** Dr., E-posta: serap.sert@windowslive.com ORCID: 0000-0002-1900-770X
(Makale Gönderim Tarihi: 29.04.2022 - Makale Kabul Tarihi: 23.09.2022)

1. II. Meşruiyet'in İlanı Öncesinde Yemen Vilayeti'nin Durumu

Yemen bir Osmanlı vilayeti olmadan önce Mısır Memlûkları'nın idaresi altındaydı. Yavuz Sultan Selim, Mısır fethedip Memlûklara son verince Yemen de idare altına alınmıştı. Ancak vilayet fethedildiği zamandan başlayarak merkezden atanan valiler aracılığı ile idare edilmişti. Merkezden atanan valiler, en çok da idarede yerel dini bir unsur olan İslamiyet'in Zeydi mezhebine bağlı İmamlar ile mücadele emek zorunda kalmışlardı. Bu mücadele 16.yüzyılın ilk yarısından 17.yüzyılın başlarına kadar bir hakimiyet mücadelesi şeklinde devam etmişti. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa, vilayette vali ile Zeydi İmamları arasında süregiden mücadeleye son vermek için bir sefer düzenlemişti. Bu sefer neticesinde vilayetin kıyı bölgesi olan Tehame'de Osmanlı hakimiyetini kurmuştu. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın idareyi Zeydi olmayan bir kabile reisine vermesi Yemen'de tekrar çatışmalar yaşanmasına neden olmuştu. 1849 yılında, dönemin Yemen valisi çatışmalara son vermek için Zeydi İmamı ile anlaşma yapmak zorunda kalmıştı.¹ Antlaşma ne yazık ki çatışmalara son vermemiş, 1872 yılında Muhtar Paşa Yemen'in dağlık bölgelere bir sefer düzenlemişti. Bu sefer neticesinde, 1872 yılı bahar aylarında Taizz ve Hudeyde sonbaharda da San'a kenti ele geçirilmişti. Osmanlı Devleti, San'a'yı vilayetin merkezi olarak kabul etmiş ve vilayeti dört sancağa ayırmıştı: Asir Sancağı, Hudeyde sancağı ve Taizz sancak merkezleri olmuştu.²

Osmanlı Devleti'nin, vilayette yapmış olduğu düzenlemeler ve fetihlerin etkisi uzun sürmemişti. 1874 ile 1889 yılları arasında Zeydi İmamları idaresinde bu mezhebe mensup halk tekrar isyan etmişti. İsyanı bastırmak üzere Hicaz valisi Ahmet Fevzi Paşa 1889 yılında Yemen'e vali olarak atanmıştı. Ahmet Fevzi Paşa isyanı yatıştırdıysa da vilayette düzen 1895'te Yemen vilayetine vali olarak atanan Hüseyin Hilmi Paşa dönemine kadar sağlanamamıştır. Onun valilik görevine getirildiği 1895 yılından 1902 yılına kadar Zeydiler bir daha isyan etmemişlerdi.³

1902 yılında Yemen vilayetinde yeni bir isyan hareketine kalkışan Zeydiler, diğer isyanlarından farklı olarak bu defa İngilizlerden yardım ve destek görmüşlerdi. Zeydi İmamı Yahya, Osmanlı Devleti'ne cihat ilan etmişti. İsyanın izlediği seyir artık vilayette Osmanlı idaresini tehdit eder bir hale gelmişti.⁴ Osmanlı Devleti, yerel kuvvetler ile isyanı bastırmayınca 1903 yılı sonunda merkezden ordu yollamak zorunda kalmıştı. Ferik Rıza Paşa komutasında ve Ahmet İzzet Paşa idaresindeki Osmanlı ordusu vilayete ancak 1905 yılı başında ulaşabilmişti.⁵ 3 Mart 1905'te önce San'a kentinin güneyindeki A'ab ve Yerim, Ferik Rıza Paşa idaresindeki ordunun tüm çabalarına rağmen, Zeydi isyancıların eline geçmişti. 18 Mart 1905'te San'a'nın ele geçirildiği duyurulsa da garnizon ele geçirilemediği için harekât başarıya ulaşmış sayılmamıştı.⁶ Osmanlı askeri, San'a'yı Zeydi işgalinden kurtarmaya çalışırken ciddi anlamda zarar görmüştü. Bu yüzden Yemen valisi ve Osmanlı askerinin komuta kademesi İmam Yahya ile bir antlaşma zemini

¹ Sırma 1986, s.376-377.

² Baldry 1976, s.168.

³ Sertoğlu 1975, s.38-40.

⁴ Ayışığı 1999, s.1992.

⁵ Ahmet İzzet Paşa 2017, s.49-50.

⁶ *The New York Times*, "Sultan's General At San'a", 2 Nisan 1905.

oluşturmaya çalışmışlardı. Yemen’in Umran Şeyh’ül meşayihî vasıtası ile ateşkes isteği, İmam Yahya’ya bildirilmişti. Ateşkese olumlu cevap vermiş ve askerinin silah ve cephanesini alabilmesine olanak tanımıştı.⁷ Zeydiler ile Osmanlı Devleti arasında meydana gelen bu çatışmalardan yerel halk ciddi anlamda etkilenmişti. İbb ve Ciblah’ta yaşayan pek çok insan açlık nedeniyle hayatını kaybetmişti. Daha önceden başlayan kıtlık çatışmalar sürecinde devam etmiş, halk yiyecek bulma ümidiyle Aden ile Kızıldeniz’deki limanlara doğru gitmişti. Burada insanların ihtiyaçları giderilmiş ve hayatları kurtarılmıştı. İmam Yahya, 1905 yılı Mayıs ayında maiyetindeki 100.000 silahlı adamı ile San’a’ya gitmişti.⁸

1905 yılı Eylül ayında, Osmanlı askeri San’a’yı isyancı Zeydiler’in elinden almayı başarmıştı. Yemen vilayetindeki diğer bölgeler de kademe kademe isyancıların elinden alınmaya çalışılmıştı. Askeri başarılarına rağmen Ferik Rıza Paşa ve Yemen valisi Tevfik Paşa, İmam Yahya ile antlaşma yaptıkları için görevden alınmışlardı. Yemen valiliği ve kumandanlığı görevi Ahmet Fevzi Paşa’ya verilmişti.⁹ Yapılan antlaşma da Osmanlı hükümeti tarafından bir oldu bitti gibi kabul edilmiş ve geçersiz sayılmıştı. Osmanlı hükümeti kararlı bir tavır takınarak idareci ve askerlerden İmam Yahya’yı ele geçirmelerini emretmişti. Bir kez daha isyan eden İmam Yahya, bu defa Kuveyt Şeyhi İbn-i Sabah, Vahhabilerin lideri İbn-i Suud ve İngiltere’nin desteği ile isyanının şiddetini daha da artırmıştı. Yemen valisi isyanı bastırmak için hükümetten asker istemiş; ancak Osmanlı Devleti o sırada Balkanlar’daki isyanlarla uğraştığı için vilayete asker sevki mümkün olmamıştı. Bir süre sonra da vilayette mevcut asker arasında birtakım karışıklıklar baş göstermişti. Bir taraftan isyanın şiddetini arttırması diğer taraftan da asker arasında yaşanan karmaşa, 1905 yılında gözle görülür bir başarı elde edilmesinin önüne geçmişti.¹⁰ 1907 yılında vilayetin kuzeyindeki Asir’de İslamiyet’in Şafii mezhebine mensup Seyyid İdrisî, erzak taşıyan askerlere saldırmıştı. Askerin karşı harekâtı üzerine bu defa da Seyyid İdrisî isyan etmişti. Çerkes Said Paşa, Yemen’e gelerek Şafii’lerin bu isyanını bastırmıştı.¹¹ İsyanın önüne geçilemeyince, bu defa hükümet İmam Yahya’nın karşısına bir başka Zeydi İmamı’nın çıkarılmasına karar vermişti. Muhammed Kasım el-Dahyani adındaki bu Zeydi İmamı ile İmam Yahya’ya karşı bir antlaşma yapılması hatta bir bölgenin idaresinin verilmesi istenmişti. Ancak bir süre sonra hükümet bu kararın yanlış sonuçlar doğurabileceğini fark etmiştir. Kasım el-Dahyani desteklenirse, bu defa da onun güçleneceği ve zamanla İmam Yahya gibi Kasım el-Dahyani ile uğraşılacağı anlaşılmıştı. Yemen’de problemleri çözmek için günöbirlik önlemler yerine ıslahat yapılması uygun görölmüştü. Ancak Kasım el-Dahyani ile antlaşma yapılacağını öğrenen İmam Yahya, bir süre Osmanlı makamları ile iş birliğine yanaşmıştı. Hatta Osmanlı Devleti bu iş için Yemen Heyet-i teftişiyeye üyesi Mehmet Paşa

⁷ Ahmet İzzet Paşa 2017, s.58-59.

⁸ The Times, “The Yemen Revolt”, 30 Mayıs 1905, no.37720, s.14.

⁹ Ahmet İzzet Paşa 2017, s.59.

¹⁰ Ayışığı 1999, s. 1994-1995.

¹¹ Yeşilyurt 2011, s.163.

ile o zaman Yemen vali muavinliği görevinde bulunan Mahmut Nedim Bey'i görevlendirmişti. Ancak nezdine gönderilen memurlara türlü bahaneler ile oyalamıştı.¹²

II. Abdülhamid, İmam Yahya'nın bir türlü ikna edilememesi üzerine antlaşma yapmak için Yemen'e İstanbul'dan bir heyet göndermişti. Bu heyetin görevi, vilayetdeki kırk kişilik bir Zeydi ve Şafii ileri geleni seçip İstanbul'a getirmektir. Şafii'ler bir heyet oluşturularsa da İmam Yahya Zeydiler'den bir heyet gönderilmesine rıza göstermemişti. Osmanlı memurları, İmam Yahya'yı ikna ederek Zeydi ve Şafii'lerden kırk kişilik Yemenli heyetin İstanbul'a gönderilmesini sağlamışlardı. II. Abdülhamid bu heyeti para, taltif ve nişanlarla Osmanlı yönetimi tarafına çekmeye çalışmıştı.¹³ Yemen'den de İmam Yahya'nın kayınpederi Şeyh Sadül Şarkî ve akrabasından Şeyh Mehmet Şaim'den oluşan heyet görüşmeler yapmak üzere İstanbul'a gelmişlerdi.¹⁴ Heyetten, vilayetin sorunlarına yönelik çözüm önerileri sunmaları istenmişti. II. Abdülhamid'in huzuruna kabul edilen heyet, vilayetin sorunlarına yönelik tedbirler önermek yerine şahsî problemlerine dair birtakım isteklerde bulunmakla yetinmişlerdi.¹⁵

II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen süreçte Yemen vilayetinde ne halkın ne de yerel ileri gelenlerin Osmanlı Devleti'ne bağlılığı sağlanamamıştı. Sürekli bir isyan hareketi ve bu isyanı bastırmak üzere gönderilen asker dışında herhangi bir şekilde önlem alınıp, vilayette süregelen problemler için önlemler alınmaya çalışılmamıştı.

2. Meclis-i Mebusan'a Vekil Seçim Süreci ve Yemen Vilayeti Mebusları

II. Abdülhamid'in, 23 Temmuz 1908 tarihinde Kânun-ı Esasî'yi ilan edince meşrûfî düzene geçildi. Bununla birlikte bir meclis oluşturularak, halktan belli oranda belirli şartlarla seçim yapılmasına karar verildi. Bu şartlar gereğince, Osmanlı hükümeti bir seçim kanunu hazırladı ve 3 Ağustos 1908'de padişah tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.¹⁶ Osmanlı hükümetinin düzenlediği kanunun gereğince, meclise vekil seçimi iki derecede gerçekleştirilecekti. İlk olarak seçmen belirlenecekti. Bunun için belirlenen şartlar ise şu şekildedeydi: yirmi beş yaşından büyük olmak, Osmanlı vatandaşı olmak, vergi vermek, bulunduğu yerde en azından bir yıldır ikamet etmek. Seçmenler 500 ile 1.750 nüfusa sahip nahiyelerde 1 ila 4 kişi olarak belirlenecekti. İkinci şart mebus seçimi ile ilgiliydi, şartlar ise şu şekilde olacaktı: otuz yaşından büyük olmak, Osmanlı vatandaşı olmak, kötü hali bulunmamak, Türkçe bilmek, birinin hizmetkârı durumunda olmamak.¹⁷

Seçim ile ilgili şartlar belirlenmesini müteakip, Yemen vilayetinde mebus seçimi için çalışmalar başlanmıştı. Ancak ortada seçmen ve mebus seçimi ile ilgili maddelerden doğan sorunlar meydana çıkmıştı. Mebus seçilmek için Türkçe bilmek şartını yerine getirmek oldukça zordu, halk büyük oranda Arapça konuşuyordu. Vilayette o zamana dek düzenli bir nüfus sayımı yapılmamıştı, seçim için nüfus sayımı yapılmaya başlanırsa

¹² Sert 2009, s.26-27.

¹³ Mahmud Nedim Bey 2001, s.29-30.

¹⁴ Mahmud Nedim Bey 2001, s. 128-130.

¹⁵ Tahsin Paşa 1931, s.106-107.

¹⁶ Demir 2007, s.50.

¹⁷ Güneş 1996, C.1, s.246-248.

bunun Osmanlı Devleti’nin asker toplayacağı şeklinde bir propagandaya sebep olacağı Yemen idarecileri tarafından düşünülmüştü. Vilayette vergi aynı toplandığı için kimlerin verdiği de belirsizdi. Tüm bu sebepler yüzünden vilayetin idarecileri mebus seçiminde, “meclis-i idare-i belediye” seçimindeki usulün takip edilmesini uygun bulmuşlardı. Bu seçim usulüne göre her sancak ileri gelenlerinden, eşraf ve mahalli ayandan seçilmek üzere: her sancaktan birer taneden (dört sancak vardır) dört tane mebus ya da her sancakta ikişer yani sekiz mebus seçilmesini uygun gördüklerini Osmanlı hükümetine bildirmişlerdi.¹⁸ Yemen vilayetinde seçim yapılacağı: ancak için fiziksel koşullar çok da uygun değildi. Merkeze olan uzaklığı, seçim sandıklarının ya da seçmen kağıtlarının gönderilmesi de o günün şartlarında çok zor olacaktı. Mebus seçiminde yaşanabilecek tüm zorluklara rağmen hükümet vilayette belli başlı sekiz kabile için milletvekili seçme izni vermişti.¹⁹

Osmanlı Devleti’nin, Kânun-ı Esasi’yi ilan etmesi ve Meclis-i Mebusan için yapılacak seçimler İmam Yahya’yı oldukça rahatsız etmişti. Bu rahatsızlığı onun Yemen’de düşmanı durumundaki Kasım el- Dahyani ile bile çatışmaktan vaz geçirmişti. “Kânun-ı Esasi” ve “İlan-ı hürriyet”e farklı bir gözle bakmıştı. Ona göre Osmanlı Devleti, İslamî kuralları uygularken Kânun-ı Esasi’nin ilanı ile Müslümanları Yahudi ve Hıristiyan tebaası ile kendini eşit görmüştü. Bu görüşünü, Yemen’deki Zeydi kabileler üzerinde bir propaganda aracı olarak kullanacak ve Osmanlı Devleti’nin Müslüman olmadığını iddia edecekti. Seçim sürecinde tarafsız davranmayacaktı, Şura-yı Ümmet gazetesinin bu konudaki iddiası ise bir hayli ilginçtir. Gazeteye göre Yemen valisi Fevzi Paşa, İmam Yahya’nın akrabası Seyyid Zebir ile iş birliği yapmış; Anes, Tuyle, Zemmar kaymakamlarının şikayetlerini kulak arkası etmişti. Yemen’in bazı kabile şeyhleri mesela Anesli şeyhlerden Şakdem ve Haşim’i makamından kovmuştur. Hatta Fevzi Paşa’nın, mebusan seçimlerine hile karıştırarak, meclis-i idare üyesinden Seyyid Ali Muta ve el-Helali Efendi’nin vekil seçilmesi yönünde çalışacağını iddia etmişti.²⁰

Yemen mebusları idare üyelerinden örneğin maliye memuru, evkaf müdürü, asker, alimler ve Yemen’in eşrafi arasından seçilmişlerdi. Yemen mebusları ırk ve meclise dahil olma şekilleri bakımından, birbirlerinden farklılık arz etmişti. Mebuslar Arap ve Türk uyruklu Osmanlı vatandaşları arasından seçilmişlerdi.²¹ Hudeyde, San’a, Taizz ve Asir sancaklarından mebus seçimi yapılmıştı. Hudeyde sancağına Ali Süveyd, Hadi El Rızk, Seyyid Muhammed Abdurrahman Efendi, Tahir Recep Efendi seçilmişti; San’a sancağında Hüseyin Abdülkadir Bin Ali, Hüseyin El Helali Efendi, Seyyid Ali Muta Efendi, Seyyid Ali Bin Hüseyin Efendi; Taizz sancağına Esseyid Salih Sindar Efendi; Asir sancağında Ali bin Hasan Efendi, Şeyh Said Feraci Efendi, Şeyh Ahmet Efendi seçilmişlerdi.²² 1908 ile 1911 yılları arasında Yemen vilayeti mebuslarında değişiklikler olmuştur. Mebuslar vefat etmiş, devlet memuriyetinde görevlendirilmiş veya istifa

¹⁸ BOA, DH.ŞFR, 403/11, R.27.05.1324/09.08.1908.

¹⁹ Kayalı 2003, s.75.

²⁰ *Şura-yı Ümmet*, “Ahval-ı hazıra-yı Yemaniye”, H.9 Şevval 1326/04.11.1908, sene 7, No. 140-29, s.2-3 (Gazetede diğer Zeydi İmamının ismi Seyyid Dahyani olarak verilmiştir)

²¹ Demir 2007, s.381-382.

²² Güneş 1997, C.2, s.39-40.

etmişlerdi. Mecliste Yemen mebuslarının sandalyeleri boşalınca seçim yapılmış ya da görevlendirilme ile eksiklik giderilmişti.

Osmanlı mebusan meclisi 17 Aralık 1908’de açılmıştı, günün koşullarında vekillerin az bir kısmı meclisin açılışına katılabilmışti (115 adet). Mebusların gelmesini müteakiben, 23 Aralık 1908’de mebusların mazbataları incelenmeye başlanmıştı (211 mazbata incelenmişti).²³ Yemen mebuslarından Tahir Recep, Şeyh Ali, Mehmet Seydi, Hadi El-Rızk Efendiler Hudeyde’den Yunan bandıralı bir gemi ile 20 Aralık 1908’de gelmişler ve Meclis çalışmalarına katılmak için hazırlanmışlardı.²⁴ Yemen vilayetinin Taizz sancağında seçim süreci, Meclis açılmasına rağmen tamamlanamamıştı. Taizz mebusları, Meclis açılmasının üzerinden neredeyse iki ay geçmesine rağmen İstanbul’a gidememişlerdi. Yemen’deki idareciler, Meclis’in toplantı süresinin bitmesine az bir zaman kaldığı için Taizz mebuslarının yola çıkmamaları yönünde bir telgrafi Şubat 1909’da meclise bildirmişlerdi. Bu durum Meclis-i Mebusan’da görüşülmüş ve Taizz mebuslarının bir an önce Yemen’den hareket ederek, İstanbul’a gelmeleri ve meclis oturumlarına katılmalarına karar verilmişti.²⁵

San’a mebusu Ali Helali Efendi’ye, mebusluğu terk etmesi karşılığında Yemen vilayeti Anes kazası kaymakamlığına atanması yönünde irade-i seniyye verilmişti.²⁶ Ali Helali Efendi de Anes kazası kaymakamlığında görevlendirilince 1909 yılında San’a mebusluğu görevini bırakmıştı.²⁷ 1910 yılında önce Hudeyde mebusu olan Tahir Recep Bey²⁸ ardında da diğer Hudeyde mebusu Seyyid Muhammed bin Abdurrahman istifa etmişti.²⁹ 1910 yılında San’a mebusu Hacı Ali bin Hilali Efendi yerine, o sırada İstanbul’da bulunan ümera-yı askeriyeden (birinci orduda görevli olup o sıralarda açıkta bulunmaktadır) Binbaşı Seyyid Ahmet Cenani Bey seçilmişti. Hudeyde mebusları Seyyid Muhammed bin Abdurrahman ve Tahir Recep Efendiler yerine: Yemen vali muavini olup o sıralarda İstanbul’da bulunan Mahmut Nedim Bey ile Yemen Rüşumat baş müdüriyeti tahrirat baş kitabetine görevli Yemenli Zühtü Efendi seçilmişti. Her bir mebusun değiştiğine dair bilgiler de Yemen vilayetine bildirilmiş, halkın ve yöneticilerin bilgisi dahilinde hareket edilmişti.³⁰

Yemen mebuslarından birkaç tanesi 1910 yılında vefat etmişti; Taizz mebusu Kadı Ali Mücahid Efendi bunlardan birisi idi. O’nun yerine Mart 1911’de Salih Sindar Efendi

²³ Demir 2007, s.147-148.

²⁴ Şura-yı Ümmet, “Yemen mebusları”, H. 29 Zilkade 1326/20.12.1908, Sene 7, No. 79-140, s.4

²⁵ BOA, DH.MKT, 2753/1, H.06.02.1327/27.02.1909, Bu konu Meclis-i Mebusan’da görüşülmüş ve mebuslar konu hakkında görüş beyan etmişlerdi. Bir kısmı bir an önce gelmelerinin iyi olacağını, bazıları daha bütçe görüşmeleri bitmediği için Meclis’in kapanmayacağını, kimisi de bizzat padişahın daveti ile meclis çalışmalarına bir an önce katılmalarını gerektiği yönünde fikir beyan etmişlerdi (ayrıntılar için bkz. M.M.Z.C., İ.33, C.2, 9 Şubat 1324/22.02.1909, s.756-757).

²⁶ BOA, BEO, 3673/275431, H.23.11.1327/07.12.1909.

²⁷ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (M.M.Z.C), C.1, İ.12, R.25 Teşrin-i Sani 1325/08.12.1909, s.229.

²⁸ M.M.Z.C, İ.20,C.1, R.21 Kanun-ı Evvel 1325/03.01.1910, s.409, (Tahir Recep Bey’in mektubunun tarihi: 14 Teşrin-i Sani 1325).

²⁹ BOA, DH.MUİ, 52/6, H.24.12.1327/06.01.1910.

³⁰ BOA, DH.MUİ, 67/56, H.1328.RA.11/23.03.1910.

seçilmişti.³¹ Asir mebusu Şeyh Ahmet Efendi, vefat etmiş³² onun yerine aynı yıl içinde Ferraç Bey seçilmişti.³³ San’a mebusu Seyyid Ali Bin Hüseyin Efendi vefat etmiş, onun yerine zaten Meclis-i Mebusan’da San’a mebusu olan Hüseyin bin Ali Efendi seçilmişti. Hüseyin bin Ali Bey ile birlikte aynı zamanda Yahya el Keksi Bey de San’a mebusluğuna seçilmişti.³⁴ Seyyid Ali Mut’a Bey, San’a mebusluğu görevinden 30 Temmuz 1911 tarihinde istifa etmiş, yerine bir süre herhangi biri seçilmemişti.³⁵

3.Mebusan Meclisinde Yemen Meselesinin Gündeme Getirilmesi ve Yapılan Tartışmalar (1909-1910)

II. Abdülhamid’in Yemen’den getirilmesini sağladığı heyet İstanbul’da iken 31 Mart vakası olarak tarihe geçen (13 Nisan 1909) olaylar yaşanmıştı. II. Abdülhamid’in 27 Nisan 1909’da tahttan indirilmesi ve İstanbul’a hâkim olan karmaşa ortamı, muhatabın yokluğu heyeti tedirgin etmişti.³⁶

Bu karmaşık dönemde Sadrazamlık yapan Hüseyin Hilmi Paşa, Yemen problemini çözmek üzere hükümet üyelerinden bir heyet oluşturarak İmam Yahya’nın nezdine göndermeye karar vermişti.³⁷ Yemen vilayetine, gitmek ve “Hitta-yı Yemaniye’de icrası mukarrer ıslahat hakkında izahatta bulunmak üzere” Şubat 1909’da: Maarif Nazırı Abdurrahman Efendi’nin başkanlığında, Evkaf-ı Hümayun müfettişi Hüseyin Efendi, Erkan-ı Harbiye Umumiye Dairesi Reisi Azimet ve Harbiye Nezareti Piyade Dairesi Reisi Ferid Paşa’dan oluşan bir komisyon oluşturulmasına karar verilmişti. Bu komisyon, Sadaret makamına verilen Yemen ıslahatına ilişkin metinleri değerlendirecek ve Yemen vilayetindeki ulema ile ıslahat maddelerini tetkik edecekti.³⁸

Meclis-i Mebusan’ın ilk oturumlarından başlayarak, Yemen mebusları takrirler vererek çözüme katkı sunma noktasında yardımcı olacaktı. Mebusların verdikleri ilk takrir, Yemen için ayrı para basılması ile ilgiliydi. Mebusan meclisi, sunulan bu takririn görüşülmesini kabul etmemişti.³⁹ 1909 yılı Ocak ayında, mebuslar ortak bir karar ile Yemen sahillerinde güvenliğin sağlanmasına yönelik bir takrir vermişlerdi. Takrir okunmuş; ancak o an hazır olan mebuslar anlamadıklarını belirtmişlerdi. Bunun üzerine, Hudeyde mebusu Tahir Recep Bey izah etmişti. Tahir Recep Bey, Hudeyde sancağında on yıldan uzun süredir asayiş olmadığını ve bu maksatla birtakım tedbirlere ihtiyaç duyulduğunu belirtmişti. Ancak mebuslar ve meclis başkanı bu konunun Dahiliye Nezaretine gönderilerek görüşülmesini uygun bulmuştu.⁴⁰

³¹ Olgun 2012, s.20- 21 ve M.M.Z.C, İ.101, C.1, R.5 Mayıs 1327/18.05.1911, s.640.

³² M.M.Z.C, İ.116, C.1, R.5 Haziran 1326/18.06.1910, s.361.

³³ Güneş 1997, s.614.

³⁴ M.M.Z.C, İ.36, C.2, R.25 Kanun-ı Sani 1325/07.02.1910, s.165-166 ve Olgun 2012, s.20-21.

³⁵ Olgun 2012, s.20.

³⁶ Mahmud Nedim Bey 2001, s.128–130.

³⁷ Ayışığı 1999, s.1996.

³⁸ BOA, MV, 125/18, H. .07.02.1327/28.02.1909.

³⁹ M.M.Z.C, İ 12, C.1, R. 1 Kanun-ı Sani 1324/14.01.1909, s.200.

⁴⁰ M.M.Z.C, İ.18, C.1, R.13 Kanun-ı Sani 1324/26.01.1909, s.326-327.

Yemen mebusları, vilayetlerinde vergi toplanması ile sahil güvenlik konularını Meclis gündemine taşımışlardı. Ancak bu iki konu da Yemen mebusları dışında mecliste ilgi çekmemiş ve görüşülmemişti.⁴¹ Yemen mebuslarından bir kısmı sundukları takrirler ve açtıkları konular Mecliste görüşülmemesinden mi bilinmez bizzat hükümete başvurmuşlardı. Mart 1909'da Asir ve San'a mebusları müştereken hazırladıkları bir layiha ile Osmanlı hükümetine başvurmuşlardı. Mebusların dışında İzmit Binbaşısı Mehmet Tevfik Bey de bir layiha ile hükümete başvurmuştu. Layihaların ikisi Yemen vilayetinin ıslah edilmesi ve şerrî hukukun kurallarının tamamının tatbik edilmesi, vilayete gönderilecek memurların Müslüman olmasını istemişti. Vilayetten gönderilen ilamların mesafenin fazla olması nedeni ile temyizın uygulanmaması, suçlu olduğu kanıtlanana kadar insanlara zor ve şiddet uygulanmaması uygun görülmüştü. Son olarak da Asir sancağının mamur edilmesi için çalışılması istenmişti. Islahat maddeleri, Yemen ıslahat komisyonu tarafından tartışılmak ve karara varılmak üzere Meclis-i Mebusan'a gönderilmişti.⁴²

18 Mart 1909 günü San'a mebusu Ali Bin Hüseyin ve Hudeyde mebusu Muhammed Abdullah Efendi, meclise bir takrir sunmuşlardı. İki mebus takrirlerinde vilayette asayiş ve güvenliğin sağlanmasının ancak Yemen'de adaletli bir şekilde görevini yerine getirecek Osmanlı memurları atanması ile sağlanacağı yönünde olmuştu. Hudeyde ve San'a mebuslarının sunduğu takrir, Meclis'teki diğer mebuslar tarafından pek de anlaşılmamıştı. Kendilerini ifade etmekte sıkıntı yaşadıkları işte bu takriri sunduklarında anlaşılmıştı. Takriri dinleyen ve söz alan mebuslar, Hudeyde ve San'a mebuslarının isteklerinin bütün Osmanlı ülkesi için geçerli istekler olduğu belirtilerek (özellikle adil memurlar) takririn Dahiliye Encümeni'ne gönderilmesine istemişlerdi.⁴³

Nisan 1909'da San'a mebusu Ali Bin Hüseyin ve Hudeyde mebusu Muhammed Abdullah Efendi, mecliste tekrar söz almışlardı. Vilayetlerinde süregelen asayişsizliğin ve karışıklığın sorumlusu olarak, bölge halkından gelirinin üzerinde alınan vergileri ve bölge ile halkı yeterince tanımayan Osmanlı memurlarını sorumlu bulduklarını ifade etmişlerdi. Mebuslara göre, halk bir tarafta Yemenli şeyhler diğer taraftan Osmanlı memurları arasında kaldıklarından durumları günden güne daha da kötü hale gelmekteydi.⁴⁴ San'a mebusu Ali Bin Hüseyin Efendi Mayıs 1909'da başka bir konuyu Meclis gündemine taşımıştı. Ali Bin Hüseyin Efendi'nin takririne göre: Yemen vilayetinde görevli memurlardan memnun olmayan şahıslar, sahte Osmanlı mührü hazırlatıp sahte dilekçelerle bu memurların işine son vermeye çalışmışlardı. Yemen vilayetinde görevli ehl-i namus ve çalışkan pek çok memur bu yöntem yüzünden vilayetteki görevlerinden uzaklaştırılmıştı. Meclis sunulan bu takriri görüşme gündemine almıştı. Aynı gün içerisinde Yemen mebusları, vilayet halkından gücünden fazla vergi alınması konusunu tekrar meclis gündemine getirmişlerdi. Vilayette toplanan fazla vergiler yüzünden yatırım yapılmamakta, binalar ve yollar harabe haline gelmekteydi.

⁴¹ M.M.Z.C, İ.19, C. 2, R.14 Kanun-ı Sani 1324/27.01.1909, s.342.

⁴² BOA, DH.MKT, 2765/83, H.20.02.1327-13.03.1909.

⁴³ M.M.Z.C, İ.38,C.3, R.23 Şubat 1324/08.03.1909, s.197, (takririn tarihi 18 Şubat 1324/03.03.1909).

⁴⁴ M.M.Z.C, İ.54, C.2, R.26 Mart 1325/08.04.1909, s.687-688.

Yemen mebusunun ismi verilmemiş; ancak söz konusu tavrı sunarken Arapça konuştuğu için Meclis başkanı tarafından uyarılmıştı. Hudeyde mebusu Tahir Recep Bey, söz alarak görüşmeyi toparlamış meşrutiyetin ilanından beri Yemen vilayetinde her şeyin yolunda olduğunu belirtmişti. Tahir Recep Bey’in isteği, diğer mebusların da onayı ile vilayette adil vergi meselesi Muvazene Encümeni’ne gönderilmişti.⁴⁵

Mayıs 1909 itibarı ile de hükümetin oluşturduğu Yemen komisyonunun bir karara vardığı düşünülmekteydi. Komisyon, San’a sancağı için ayrıcalıklı bir uygulama yapmak istiyordu. Buna göre: San’a sancağında Zeydi mezhebi çerçevesinde bir yönetim şekli kurulacaktı. San’a’da vergiler bu düzenlemeye göre toplanacak, ayrıca halkın davalarına da Zeydi mezhebine göre yeniden kurulacak mahkemelerde çözüm üretilecekti. Komisyon söz konusu düzenlemeyi bir layiha ile hükümete sunacaktı. Ancak Meclis-i Vükela’ya gönderilen layiha veto edilmişti. Meclis-i Vükela söz konusu düzenlemenin uygulanmasını düşünmemiş, tetkike muhtaç olduğuna karar vermişti.⁴⁶

Mayıs 1909’da Hudeyde ve San’a mebusları ile Ezine binbaşısı tarafından Meclis-i Mebusan başkanlığına verilmiş layihalar, Yemen komisyonuna sunulmuştu. Yemen ıslahatı Asir hariç olmak üzere yapılacak, yedinci ordu kuvveti yirmi bölüğe çıkarılacak, vilayette silah ve cephane kaçakçılığı önlenecek, karada ve denizde güvenliği sağlamak için gerekli önlemler alınacaktı. Bu maksatla vilayet jandarması ıslah ve tensik edilecek, jandarmayı desteklemek için gerektiğinde düzenli askeri birliklerden yardım alınacaktı. Örnek olmak üzere vilayetteki halktan iki adet jandarma taburu teşkil edilecekti. Davalar şer’i mahkemelerde görülecek ve mahkemelerin denetlenmesi için “heyet-i âliye” oluşturulacaktı. Heyet-i âliye kaza ve livalardaki mahkemelerin durumunu ve işleyişini tetkik edecek, mahkemeler davaları hızlı bir şekilde görerek karara bağlayacaktı. Ordunun hareketi ile ticaretin işleyişine engel olan yollar bir düzene konacak ve neticede vilayet halkının geliri artacak, vergi istenildiği gibi toplanılabilecekti. Vergilerin toplanmasıyla elde edilen gelir, vilayetteki okulların masrafları için kullanılabilirdi. Bu kararlar Yemen komisyonu tarafından tetkik edilecekti ve kesin karara ancak o zaman varılacaktı.⁴⁷

Osmanlı hükümeti bu sırada Yemen’de bir demiryolu hattı yapmaya karar vermişti. Demiryolunun güzergâhı Hudeyde ile San’a kentleri arasında olacaktı. Bu hat üzerinde Cibane mevkiine de bir istasyon yapılması uygun olacaktı. Hükümet aldığı bu kararı görüşülmek üzere Meclis-i Mebusan’a göndermişti.⁴⁸ Bu karar aynı gün mecliste görüşülmüş ve konu tetkik edilmek üzere Nafia Encümeni’ne gönderilmişti.⁴⁹ Yemen demiryolunun yapılmasına ilişkin karar, Meclis-i Mebusan’da alınmış ancak Nafia Encümeninde konu tartışılmış olmasına rağmen kanun bir türlü çıkartılamamıştı. Ağustos 1909’da Yemen’e yapılacak demiryolu, Meclis-i Mebusan’da tekrar gündeme getirilmişti. Mebuslar bu konuyu pek fazla önemsememişlerdi; ancak Hudeyde mebusu Tahir Recep Bey konun mecliste tartışılarak sonuca bağlanması konusunda oldukça

⁴⁵ M.M.Z.C, İ.73, C.2, R.4 Mayıs 1325/17.05.1909, s.483-484.

⁴⁶ BOA, MV, 127/57, H.17.04.1327/08.05.1909.

⁴⁷ BOA, DH.MUİ, 1-1/39, R.9 Mayıs 1325/22.05.1909.

⁴⁸ BOA, BEO, 3553/266441, H.29.04.1327/20.05.1909.

⁴⁹ M.M.Z.C, İ.77, C.1, 9 Mayıs 1325/22.05.1909, s.599.

ısrarcı olmuştu. O, Yemen vilayetinde devam eden isyanların demiryolu yapılacağına ilişkin haberlerin ulaşması ile sona ereceğini kanaatini taşıdığını mecliste söylemişti. Meclis-i Mebusan oturumunda hazır olan mebuslar, demiryoluna ilişkin kararın bir an evvel basılmasını istemişlerdir. Meclis tatile girecektir ve hazır olan mebuslar, demiryolu inşaatına ilişkin bir an önce çalışmaya başlanmasına karar vermişlerdi.⁵⁰

Yemen mebuslarının da teşviki ile 25 Ağustos 1909'da vilayet demiryoluna ilişkin kanun Mecliste onaylanmıştı. Önce Hudeyde- San'a arasında ana demiryolu hattı inşa edilecek, ardından bu yola bağlantılı olarak Cibane- Hudeyde ve San'a- Umran arasına da dar demiryolu hatları inşa edilecekti. Cibane'ye liman yapılacak, bu liman vasıtası ile Osmanlı asker ve mühimmatı Yemen'e aktarılacaktı. Yemen demiryolu hattı için Fransız Leon firması ile görüşülmüş, Eylül 1909'da inşaat için mukavele yapılarak hazırlıklara başlanmıştı.⁵¹

Haziran 1909'da Osmanlı gazetelerinde çıkan haberlere göre: Yemen vilayetindeki kabileler isyanlarına son vererek Osmanlı Devleti'nden aman talep etmişlerdi.⁵² Dahiliye Nezaretine, Yemen'den gelen haberlere göre 1909 yılı Haziran ayının sonu Temmuz ayının başında İmam Yahya yeni bir karışıklık çıkarmak için hazırlık içerisindeydi. Bu haber karşısında Dahiliye Nezareti ile Harbiye Nezareti, bu konuda önlem almaya çalışacaktı. Meclis-i Mebusan'a sunulan ıslahat layihesindeki askerî önlemlerle ilgili maddelerin de uygulanması düşünülmüştü. Yemen'de askerî önlemler gereğince Yedinci Ordu'nun asker sayısı artırılacak ve vilayet halkından kişiler askere yazılarak geçici bir tabur meydana getirilecekti. Dahiliye Nezareti, Harbiye Nezareti'nin kurada sırası gelenleri Yemen'e göndermesi gerektiğini düşünmüştü. Mevcut taburlardaki asker sayısı altı yüz nefere çıkarılmalı, bu amaçla Yemenlilerden altı yüz kişi orduya kayıt edilmeliydi.⁵³

Temmuz 1909'da Yemen mebusları ve Yemen ıslahat encümeninin hazırladığı ıslahat layihası, Yemen'den gelen Seyyitler ve ulemanın da fikri alınarak, Meclis-i Mebusan'a sunulmuştu. Altı madde ise içeriği sahipti:⁵⁴

⁵⁰ M.M.Z.C, İ.135, C.1, 3 Ağustos 1325/16.08.1909, s.492-494

⁵¹ Gülsoy 2010, s.256-261, Yemen demiryolu hattının yapımına 1911 yılında Fransız Leon şirketi başlamış, 1912 yılında başlayan Osmanlı-İtalyan savaşı sırasında İtalya, Cibane limanını bombalaması üzerine demiryolunu yapan şirket çalışmalarına son vermiş, alet ve edevatını da Osmanlı Devleti'ne devrederek belirli bir miktar üzerinden anlaşma yaparak bölgeden çekilmiştir. Yemen demiryolu hattının çalışmaları I. Dünya savaşı çıkınca da Osmanlı Devleti tarafından sürdürülmemiştir.

⁵² Tasvir-i Efkâr, H. 11 Cemaziyelahir 1327/29 Haziran 1909, 1. Sene, No.30 ve Şura-yı Ümmet, H.11 Cemaziyelahir 1327/30.06.1909, No.30, sene 1, sayfa 4.

⁵³ BOA, MV, 129/54, H.19.06. 1327/08.07.1909.

⁵⁴ M.M.Z.C, İ.110, C.2, R.29 Haziran 1325/12.07.1909, s.335 ıslahat layihesinde imzası olanlar şu kişilerdir: Yemen ıslahat Encümeni Reisi Mustafa Asım (İstanbul), Mazbata Muhariri Hüseyin Cahit (İstanbul), Aza Kastamonu Mebusu Ahmet Mahir, Medine-i Münevvere es-Seyit Abdülkadir Haşimi, Yemen es-Seyit Muhammet Abdurrahman, Beyrut Rıza es-Sulh, Halep Mustafa, Yemen Tahir Recep, Yemen Ali bin Hasan, Yemen San'a Ali el Muta, Yemen San'a Ali el-Halilî, Erzurum Ahmet Ziya, Yemen Muhammet Ema'haki, Yemen es-seyit Ali İbn-i Hüseyin, Suriye Süleyman.

Evvela, Yemen kıtasının iki vilayete taksim olunması ve bu vilayetlerden birinin cebel kısmına yani; Umran, Hucce, Tavile; Hucur, Zımar, Yerim, Anis kazalarından mürekkep, diğerinin de sahil olan Tehame kısmından ibaret olmasıdır.

Saniyen, Birinci vilayet valiliğine müşarünileyh Yahya Hamidüddin'in tayini ve ikinci vilayete de diğer bir muctedir ve münasip zatın îzamu.

Salisen, Her iki vilayetin umur-u idaresini der'uhte edecek zatlara ahkâmı şer'îye dairesinde kadılar ve yerli jandarmalar, umur-u idare ve mülkiyyeyi ifa edecek memurlar ve devlet idare adamları intihap olunacak, kadılar ve memurlar ve devlet idare adamlarının kimler olduğu merkez-i saltanata arz olunmak şartıyla tam yetki verilmesi verilmesidir.

Râbian, Her iki dairede toplanacak vergi vb gelirler mahallin kaynaklarından temin edilecekti. Toplanan bu gelirlerlerin bir kısmı ile o yerin ihtiyacı giderilecek, kalan kısmı da merkezi idareye gönderilecekti.

Hamisen, Ordu merkezinin Menaha'ya ittihaz edilip San'a'da emniyet-i âmmeyi gözetmek üzere muctedir bir kumandan maiyetinde miktar-ı kâfi asker bulundurulması ve yalnız İmamın ikâmet edeceği kasabada asker bulundurulmaması ve Tehame kısmında da âsayiş-i umumiyeyi gözetmek üzere miktarı kâfi asker ikamesidir.

Sadisen, Her iki vilâyete memur olacak zevatın sene nihayetinde varidat ve mesariflerini açıklayan fasıl fasıl merkezi saltanata birer bütçe veyahut bilanço takdim olunması (18 Temmuz 1325),

Bu ıslahat layihası, Meclis-i Mebusan'a sunulduktan sonra Yemen'li Seyyitler ve ulema adına Seyyid Abdullah Efendi Osmanlı Hükümeti ile görüşmüştü. Abdullah Efendi, bundan sonra İmam Yahya ile Osmanlı hükümeti arasında doğacak ihtilafa müdahale etmelerinin mümkün olmadığını ve artık Yemen'e dönmek istediklerini bildirmişti. Osmanlı hükümeti ise Meclis-i Mebusan'a bir izahatta bulunmaları gerekli değilse dönmelerine Temmuz 1909'da izin vermişti.⁵⁵ Seyyitler ve ulemadan Şerif Abdullah ve Şerif Mehmet Bey 1909 yılı Ağustos ayının sonlarına kadar İstanbul'da kalmışlardı.⁵⁶ Dahiliye Nazırı Talat Paşa bu belirsizliğe son vereceğine dair onlara söz vermiş, hediyeler vererek Yemen'e göndermişti.⁵⁷

Temmuz ayında sunulan altı maddelik metin, 15 Ağustos 1909 tarihinde Dahiliye Nazırı Talat Bey mecliste görüşmek üzere sunduğu önerge ile gündeme getirilmişti.⁵⁸ 16 Ağustos 1909'da söz alan Talat Bey, ilk olarak söz konusu maddede Yemen'in Asir, Tehame ve San'a'dan oluştuğunun göz ardı edildiğini belirtmiştir. Tehame'de yaşayan halk Zeydi mezhebindedir, Asir'de yaşayan halk ise Şafi mezhebine mensuptur. Tehame'de yaşayan Zeydiler ile Asir'de yaşayan Şafiler arasında bir ihtilaf vardır. 14 Ağustos 1909'da Hudeyde'den erzak taşıyan Osmanlı askerlerine Tehame'de bulunan Şafii kabileleri saldırmış, saldırı neticesinde yüz on altı Osmanlı askeri hayatını kaybetmiştir. Osmanlı hükümeti, Yemen ıslahatı için kendisine sunulan layihalarla

⁵⁵ BOA, BEO, 3607/270521, BELGE 1, H.12.07.1327/30.07.1909.

⁵⁶ Tanin, "Yemen Heyet-i Mahsusası", M.28 Ağustos 1909/H.12 Şaban 1327, 2. Sene, No. 355.

⁵⁷ Mahmud Nedim Bey, 2001, s.128-130.

⁵⁸ M.M.Z.C, İ.134, C.1, R. 2 Ağustos 1325/15.08.1909, s.440.

yetinse ve sadece idarî anlamda düzenlemeler yapsa yeterli olmayacaktır. Talat Bey, Hazine-i Hassa ile görüşüklerini, bu isyanı bastırıp daha fazla asker ölmesini engellemek için vilayete bir alay asker ve otuz bin altın gönderilmesi kararı alındığını belirtmişti. Talat Bey'e göre Yemen için yapılacak ıslahatın Meclis-i Mebusan'da görüşülmesine gerek yoktu. Islahata bir an önce başlanmalı, üç ay sonra eğer bir sonuca varılmadıysa Meclis tarafından hükümetin çalışmaları tenkit edilmeliydi. Meclis-i Mebusan, Talat Bey'in fikrini onaylamıştı.⁵⁹ Bu görüşmeden bir gün sonra, 17 Ağustos 1909 tarihinde Talat Bey Yemen ıslahatı meselesinin mecliste görüşülmeyip, Dahiliye ve Bab-ı âli tarafından görüşülüp karara varılmasını istemişti.⁶⁰

Yemen vilayetinin mevcut durumu 1909 yılı Ağustos ayında tekrar bozulmuştu. Seyyid İdrisi'nin tahrik ettiği Şafi isyancılar Hacı'ye saldırmıştır. Hacı'de pek çok zarara neden bu hareketi müteakiben⁶¹ bu defa da aynı ay içerisinde Zeydiler isyana başlamışlardı. Osmanlı Devleti Zeydiler'e müdahale etmek üzere asker sevk etmişti.⁶² 1909 yılı Ağustos ayının sonunda Tan gazetesinde çıkan bir habere göre Yemen'de durum çok da iyi değildi. Osmanlı Devleti'nin vilayette isyanı bastıramaması üzerine, İtalya ve İngiltere hükümetleri donanmalarını Yemen'e göndermeyi düşünmeye başlamışlardı. Tanin, Tan gazetesinin bu haberini tekzip etme ihtiyacı duymuştu. İtalya on ya da on beş gündür süren karışıklık karşısında, kendi vatandaşlarının güvenliğini sağlamak amacıyla Hudeyde limanına askerî bir gemi göndermeyi düşünmüştü.⁶³

Eylül 1909'da Yemen'de sükûnet sağlanamamıştı. Osmanlı basınında devletin, Ahmet İzzet Paşa'yı Yemen vilayetinde askerî harekâtı kumanda etmek üzere görevlendirdiğine ilişkin haberler çıkmıştı. Bu haber Dahiliye Nazırı Talat Bey'e sorulmuş, Talat Bey ise Yemen'e henüz böyle büyük bir memur gönderilmesinin mümkün olmadığını söylemişti. Yemen'e gönderilen asker, Hudeyde limanına ulaşmış ve dokuz tabur karaya çıkarılmıştı. Dahiliye Nazırı Talat Bey, gazete muhabirine Meclis'e sunulan altı maddelik ıslahat metninin tetkikinden sonra Yemen'e atanacak yüksek rütbeli memura karar verileceğini belirtmişti. Bizzat Yemen vilayetine giderek, bu konuyu tetkik etmeyi çok istediğini de eklemiştir.⁶⁴ Aynı ayın sonunda Hudeyde sancağının Luhayye kazasına, Osmanlı askerinin sevk edildiğine ilişkin Osmanlı gazetelerinde haber çıkmıştı. Osmanlı askeri, Zahre nahiyesinde ortaya çıkmış olan asiler karşısında başarılı olmuş ve ciddi anlamda onlara zarar verdiği haber yapılmıştı. Askerî başarılar üzerine birçok kabile şeyhinin nedamet dilediği ifade edilmişti.⁶⁵

11 Ekim 1909'da Sabah gazetesinde çıkan haberde, Osmanlı askerinin Sabya'ya ulaştığı ve Seyyid İdrisi Yemen'in içerisine doğru hareket ettiği belirtilmişti. Tehame'nin dağlık kesiminde bulunan Şeyhlerin büyük kısmı İdrisi'ye olan desteklerini keserek, Osmanlı Devleti taraftarı bir politika izlemeye başlamışlardı. Hudeyde'ye ulaşan

⁵⁹ M.M.Z.C, İ.135, C.2, R.3 Ağustos 1325/16.08.1909, s.494.

⁶⁰ M.M.Z.C, İ.136, C.1, R.4 Ağustos 1325/17.08.1909, s.498.

⁶¹ Tanin, "Yemen'de", H. 8 Şaban 1327/M. 24 Ağustos 1909, 2.sene- No.351.

⁶² Tanin, "Yemen Havadisi", H.11 Şaban 1327/M.27 Ağustos 1909, 2.sene 2, No.354.

⁶³ Tanin, 13 Şaban 1327/M.29 Ağustos 1909, 2. Sene, Numara 356.

⁶⁴ Sabah, H.12 Ramazan 1327/ 27.09.1909, no.7187, s.1.

⁶⁵ Sabah, H.14 Ramazan 1327/29.09.1909, no.7189, s.1.

Mecidiye kruvazörünün halk üzerinde etkisi olumlu olmuş, bu sayede kaçak silah ve cephaneye dolu *senbuklar* ele geçirilebilmişti. Sabah gazetesi muhabiri, Yemen halkının nabzını yoklamayı ihmal etmemişti. Yemen halkı, San’a-Hudeyde demiryolu hattının yapılmasına oldukça istekli görünmektedir.⁶⁶

1909 yılının sonunda Osmanlı hükümeti, Yemen’de ıslahat yapmak için çalışmaları hızlandırmıştı. İslahat için Maarif Nazırı Abdülkerim Efendi başkanlığında bir komisyon oluşturulması istenilmişti. Bu heyete Evkaf heyetinden Erkan-ı Harbiye Dairesi başkanı Ferik İzzet ve Piyade Dairesi başkanı Ferid Paşa’nın memur edilmesi istenilmişti. Söz konusu komisyon, Yemen ıslahatı için hazırlanan ıslahatları, sunulan raporları ve İmam Yahya’nın Yemenli Şeyhler ile gönderdiği mektupları değerlendirecekti.⁶⁷ Osmanlı hükümetinden Meclis-i Mebusan’a bildirildiğine göre İmam Yahya Temmuz 1909’da sunulan altı maddelik ıslahat metninden hoşlanmamıştı. Özellikle de kendisinin Yemen’in Cebel kısmına vali olarak atanmasına itiraz etmişti. Osmanlı hükümeti de açıkçası ne karar vereceğini bilmez hale gelmişti. Meclis-i Mebusan, altı maddelik ıslahat kabul edilmişse de İmam Yahya’nın ıslahata itirazı göz ardı edilememişti.⁶⁸

1910 yılında Yemen mebusları, vilayetlerinde ıslahat yapılması için mecliste daha sık söz almaya başlamışlardı. Mehmet Abdullah Efendi Ocak 1910’da: Yemen valisinin yanına bir vali yardımcısı görevlendirilmesine dair fikrini meclise sunmuştu. Meclis, söz konusu teklifi fayda zarar bakımından değerlendirmişti. Dahiliye Nazırı Talat Bey, vali yardımcısı atanmanın Yemen’in faydasına olduğunu belirterek bu teklifin kabul edilmesini sağlamıştır.⁶⁹ 17 Ocak 1910’da Yemen milletvekili Mehmet Abdullah Efendi tekrar bir takrir sunmuştu. Söz konusu takrir Yemen’de yapılacak ıslahatları içeren sekiz maddelik bir metindi: Yemen’e askerinin sevk ve idaresiydi (madde 1), Yemen’de eğitim öğretim meselesine çeki düzen verilerek bir sanayi mektebinin açılması (madde 2), vilayette vergilerin jandarma ile toplanmasına karar veriyse de jandarma göreve gelene kadar verginin yerel görevlilerce toplanması (madde 3), isyanlar sebebiyle Yemen halkının ev ve arazileri tahrip olması nedeniyle vergilerini vermekte zorlandığından vergi miktarlarında bir düzenleme yapılmalıdır (madde 4), Hudeyde’den San’a’ya bir demiryolu yapılması kararı alındıysa da demiryolu açılana kadar Humeyle denilen şehre kadar omnibüs ile ulaşım sağlanmalıdır (madde 5), Hudeyde, Taiz, Asir, Muha şehirlerinde telsiz telgraf sisteminin oluşturulmalıdır (madde 6), Yemen’de bir Ziraat Bankası kurulmalı ve ticaret Hudeyde limanından yapılmalıdır (madde 7), Yemen’de yapılacak ıslahatın başarılı olmasının görevlendirilecek vali ve kumandanlara bağlıdır (madde 8).

Bu takrir mebusların arasında tartışmaları da beraberinde getirmişti. Söz alan mebuslar Yemen’de olan bitenin meclis tarafından kaygı ile takip edildiğini ve aradan aylar geçmesine rağmen orada bir düzenleme yapılmadığından yakınmışlardı. Bağdat mebusu İsmail Hakkı Efendi söz almış ve diğer mebuslardan farklı olarak Yemen ıslahatında bir gelişme kaydedilmemesini o sırada değişen kabineye bağlamıştır. Bir

⁶⁶ *Sabah*, “Yemen Ahvali”, H.26 Ramazan 1327/11.10.1909, no.7201, s.1.

⁶⁷ BOA, BEO, 3505/262854, H.11.02.1327/24.12.1909, Belge 1.

⁶⁸ BOA, DH.MUİ, 1-6/25, H.08.12.1327/21.12.1909.

⁶⁹ M.M.Z.C, İ.25, C.2, R.2 Kanun-ı Sani 1325/05.01.1910, s.546-548.

önceki hükümet Hüseyin Hilmi Paşa hükümetidir. O'nun döneminde Yemen vilayetinde yapılacak ıslahata önem verilmiş, bu konunun gündemde kalmasını sağlanmıştır. Osmanlı hükümetinin değişmesi ile konu tekrar önemini kaybetmiştir. Akka mebusu Esat Tevfik Bey de bir katkı yapmak için söz almıştı. Yemen'de ıslahat için vilayetin bütün mebuslarının ıslahat metinleri sunduğunu ve onların Mecliste oturumları takip ettiklerini belirtmişti. Esat Tevfik Bey, Yemen ıslahat layihasının Dahiliye Nezareti'ne gönderilmemesini, Meclis-i Mebusan'a Dahiliye Nazırı geldiğinde görüşülmesinin uygun olacağını söylemişti.⁷⁰

Ocak 1910'da San'a mebusu Muhammed bin Abdullah Makhafi Efendi Meclis-i Mebusan'da söz almış ve Talat Bey'in 1909'da Yemen meselesi ile ilgili aldığı kararların üç ay değil üzerinden onca zaman geçmesine rağmen hala uygulanmamasından sitayişle bahsetmişti. Meselenin kulak ardı edilerek geçiştirilmesinin, Yemen sorunun çözülmeden kalmasına neden olduğunu belirtmişti.⁷¹ 8 Şubat 1910'da Makhafi Efendi'nin takririni okunmuştu. İstanbul'da Yemen meselesini çözmek için komisyon kurulduğunu, komisyona layihalar hazırlanıp sunulduğunu gözlemlemişti. Osmanlı bürokratlarının, canla başla çaba Yemen'in ıslah etmek için çaba göstermelerine rağmen Yemen isyanlarının bastırılmamasının sebebini Meclis'e sorma ihtiyacı duymuştu. Meclis başkanı tarafından konunun müzakere edilmek üzere Meclis Ruzname Kalemi'ne sevk edilmesine karar verilmişti.⁷²

Yemen mebusları vilayetlerini gündemde tutmaya kararlıydılar. 12 Şubat 1910'da Mehmet Abdullah Efendi'nin sunduğu ıslahat metnini Mebusan meclisinde tekrar gündeme getirmişlerdi. ıslahat layihası tekrar okunmuş, ardından Muhammed Makhafi Efendi bir takrir sunmuştu. Yemen vilayetine sürekli asker sevk edilmiş ve Yemen'e gönderilen bu askerlerin pek çoğu hayatını kaybetmişti. Bu sebeple temsilcisi olduğu vilayette herhangi bir ıslahat yapılmadığı için mebusluk yapmayı gereksiz bulduğunu ifade etmişti. Yemen mebusu Seyyid Ahmet Efendi söz almış, yedi ay geçmesine rağmen Yemen ıslahatı ile ilgili adım atılmadığını söylemişti. Bu süreçte İmam Yahya'nın ardından, Seyyid İdrisî isyan etmişti. Osmanlı kabinesi değişmiş ama Yemen için somut bir adım atılmamıştı. Yemen vilayetinde, dört yüz yıldır isyan vardı ve devam etmekteydi; ancak Meşrutiyet ilan edildiğine göre artık bir şeyler değişmelidir ki bu da kısa süre içerisinde yapılacak düzenlemeler ile hayata geçirilebilecektir.⁷³

Yemen mebuslarının ısrarcı tavırları sonuç vermiş olmalıdır ki Dahiliye Nazırı Talat Bey görüşmelere katılmış ve hükümete sorulan sorulara cevap vermişti. Yemen'de ıslahatın isyanlar bastırılmadan gerçekleştirilmesinin uygun olmadığını belirtmişti. 1909 Ağustos ayında Meclis-i Mebusan'a geldiğinde, ıslahatın uygulanacağını belirttiğini hatırlatmış, o esnada hükümetin İmam Yahya ve Seyyid İdrisî'nin isyanını bastırılması ile uğraştıklarını eklemişti. Fikirlerini aldığı Yemen komisyonu, isyan sürerken vilayete asker gönderilmesini uygun bulmadıklarını bildirmişlerdi. Bu yüzden hükümet ilk olarak ıslahat yapmaktansa vilayete asker sevk etmişti. Askerî harekât neticesinde başarılı

⁷⁰ M.M.Z.C, İ.26, C.2, R.4 Kanun-ı Sani 1325/17.01.1910, s.564-566.

⁷¹ M.M.Z.C, İ.39, C.2, R.18 Kanun-ı Sani 1325/31.01.1910, s. 272.

⁷² M.M.Z.C, İ.37, C.2, R.25 Kanun-ı Sani 1325/07.02.1910, s.210-211.

⁷³ M.M.Z.C, İ.39, C.2, R.30 Kanun-ı Sani 1325/30.02.1910, s.271-272.

sonuçlar elde edildiğini belirtmişti. Hatta Hücee, Levhiyye, Zeydiyye, Cizan, Benîkays, Benîmervan ve Zerânîk kabileleri birer birer aman dilemiş; ellerindeki esirleri de teslim etmişlerdi. Seyyid İdrîsî de asker karşısında aman dileyip, anlaşma yoluna gidenlerden olmuştu. Talat Bey’e göre bu görüşme devam ederken Asir ve Tehame’de herhangi bir karışıklık yoktur. Talat Bey, konuşmasında ayrıca Mehmet Abdullah Bey tarafından sunulan sekiz maddeyi değerlendirmiş ve sekiz maddeye de cevap vermişti. Ancak Dahiliye Nazırı olarak hem kendini hem de hükümeti savunması, vilayette ıslahat için çalışmalar yapıldığı yönündeki sözleri mebusları tatmin etmemişti. Mebuslar, Yemen’in ıslahı meselesinde, bir türlü sonuca ulaşamayıp bir kanun hazırlanamamasına anlam veremediklerini meclis kürsüsünden ifade etmişlerdi. Hama mebusu Abdülhamid Zöhravi Bey, Talat Bey’i Yemen’in coğrafi koşullarını bilmediği için ıslahat noktasında başarısız olmakla suçlamıştı. Talat Bey, Zöhravi Bey’e Yemen ile ilgili bugüne kadar pek çok metin okuduğunu vilayeti gidip görmüş kadar bilgi edindiğini söylemişti. Zöhravi Bey, ıslahat maksadı ile Yemen’den Seyyitler, ulema ve şeyhlerin neden davet edildiğini ve neden onların da fikri alınmış olduğunu sormuştu. Ancak bu sorusuna cevap alamamıştı.

Akka mebusu Esat Şukayr Efendi söz almış kendisinin Yemenli mebuslara tercümanlık yaptığını, Yemen’den gelen Seyyitler, ulema ve şeyhler ile konuşarak onları ıslahat konusunda ikna edebileceği yönünde bir teklif sunmuştu. Talat Bey bu teklife verdiği cevapta: Temmuz 1909’da sunulan ıslahat layihasının Seyyid Abdullah tarafından kabul edilmediğini, İmam Yahya’nın da bu layiha gereğince Yemen’de Osmanlı Devleti’nin valisi olmayı kabul etmediğini söylemişti. Yemen’de güvenliği sağlamak için çalışmalar yapıldığını, bu maksatla gambotlar gönderilerek sahilten silah kaçakçılığının önlenmeye çalışıldığını, askerlerin şartlarını düzeltmek için çalışıldığını belirtmişti. Musul mebusu Mehmet Ali Fazıl Efendi söz almış, Yemen’deki isyanı öncelikle gönderilen Osmanlı memurlarının başarısızlığına bağlamıştı. İmam Yahya, memurların başarısızlıklarının farkına varıp bu durumu çok iyi bir şekilde kullanmayı bilmişti. Bu durum vilayet halkının Osmanlı Devleti aleyhine çevrilmesi noktasında işe yaramıştı. İmam Yahya, mensup olduğu Zeydiliği kullanarak Yemen’de ayrılık yaratmıştı.

San’a mebusu Ahmet Yahya Efendi, Mehmet Fazıl Bey’in İmam Yahya ve Zeydiler’i suçlanması karşısında tepki göstermişti. Mehmet Fazıl Efendi, daha da ileri giderek Yemen’den İstanbul’a gelen Seyyitler, şeyhler ve ulemaya maaş verilip taltif edilmelerine de anlam veremediğini meclis kürsüsünden dile getirmişti. Ona göre ulema bir sorunu çözmesi karşılığında maddî bir beklenti içerisinde olmamalıdır. Talat Bey, Musul mebusu Fazıl Efendi’nin tartışmaya koyduğu konunun problemlî bir hal alacağını anlamış olmalıdır ki bundan sonra Yemen ile ilgili Mecliste kendisine bir soru sorulmamasını istemişti. Yemen’de ıslahata ilişkin düzenlemelerin, Osmanlı hükümeti tarafından etraflıca düşünülüp karar verileceğini meclise bildirmişti.⁷⁴

10 Mart 1910’da Hudeyde mebusu Zühdü Efendi, meclise ıslahat için bir takrir sunmuştu. Sekiz sayfadan oluşan bu ıslahat metni, garip bir şekilde Mebusan Meclisi’nde görüşülmek istenilmemişti. Kütahya mebusu Ahmet Ferit Bey, layiha değil de takrir şeklinde meclise sunulan metinlerin okunup görüşülmemesini istemişti. Karesi mebusu Abdülaziz Mecdi Bey, takriri kısaca özetleyerek dikkate alınmasını meclisten rica etmişti.

⁷⁴ M.M.Z.C, İ.39, C.2, R.30 Kanun-ı Sani 1325/30.02.1910, s.272-279.

Konuyu bir gün önce Meclis-i Mebusan'da bulunan Dahiliye Nazırı Talat Bey'e de aktardığını belirtmişti. Bu konu hakkında Osmanlı hükümetinin çalışmakta olduğu yönünde kendisine bir cevap verilmişti. Meclis-i Mebusan, bu ıslahat metninin mecliste değil de Dahiliye Nezaretine havale edilerek görüşülmesine karar vermişti.⁷⁵ Zühdü

⁷⁵ M.M.Z.C, İ.52, C.1, R.25 Şubat 1325/10.03.1910, s.45, tahrir metni zabıt ceridesinde mevcut değil ancak Osmanlı Arşivinde söz konusu ıslahat maddelerini tespit ettik. Zühdü Efendi'nin, layihasını sunulan diğer layihalardan ayıran ise ıslahat için Yemen'deki ekonomik duruma odaklanmasıydı. Mevcut durumun memurların kötü idarelerinden kaynaklanmadığını, vilayette vergi toplama usulünde yapılacak düzenlemeler ıslahat yapılabileceğini savunmuştu. ıslahat layihası, daha çok vilayette vergi ve verginin toplanma şekli etrafında şekillenmişti. Yemen'de Cebel bölümünde vergi miktarı daha önceden belirlenmiş olmakla birlikte, kabile şeyhleri bazı yerleri vergiden muaf tutarken bazı yerlerde vergileri belirlenen miktardan fazla toplamışlardı. Bugüne kadar aşar, hurma aşarı ve ağnam vergilerinin tespit ve toplanmasında da bazı usulsüzlükler olmuştu. Aşar vergisinin tespitinde, memurlar bilinçli bir şekilde yanlışlık yaparak mesela tarım yapılamayacak yerlere daha fazla, verimli yerlere daha az vergi belirlemişlerdi. Hurma aşarında memurlar, kuyu suyu ile sulanan topraktan tam aşar alma yoluna gitmişlerdi. Ağnam vergisinin tespitinde, ağnama kaydedilecek hayvanı bizzat yerinde tespit etmeden her yıl aynı miktar üzerinden belirledikleri gibi muafiyet uygulanması gereken durumları göz ardı etmişlerdi. Her üç vergi kalemindeki usulsüzlükler, halkın tepkisine sebep olmuştu. Yemen'de vergi tespitinde yapılan yanlışlar, vergi toplandığı sırada da devam ettirilmişti. Vergi tahsildarları defterlerde ismi yazanların vergilerini toplamaya başladıklarında, şeyhler kendilerine ait olmak üzere tahsildarlara yüzde beş oranında zam yapma şeklinde uygulamıştı. Tahsildarlar, tahsil edilen miktarı düzgün bir şekilde kaydetmemiş, toplanan verginin yarısını kaydedip gerek duyduğunca merkeze göndermişti. Yemen'den vergi düzgün toplanmayınca, şeyhler nezdine jandarma gönderilmiştir. Şeyhler kendisine gönderilen bu jandarmayı da beslemiş, her birine yevmiye vermeye mecbur kalmıştır. Bir süre sonra vergiyi alamayan jandarma zor kullanmaya başlamış, kaymakamlar da duruma müdahil olunca durum karmaşık bir hal almıştır. Kaymakamlar, jandarma müdahalesi ile işin önünü alamayınca bu defa da düzenli askeri birlikler ile vergiyi toplamaya çalışmıştır. Yemen vilayetinde halktan vergi alınmazsa malları müsadere edilmiştir. Bu sebeple halk ormanlık alanlara çekilmiş, neticede Osmanlı Devleti'ne isyan etmiştir. Askerler köyleri yakıp, buldukları mallara vergiye karşılık el koymakta bir sakinca görmemiştir. Halk vergisini verdiğinde ona basit bir makbuz verilmiş, bu makbuz mal müdürlerine teslim edilmiştir. Vergi toplanması sırasında yaşanacak bu gibi durumların önüne geçebilmek için her bir kişiye düşen vergi miktarının, düzgün bir şekilde belirlenmesi gereklidir. Hurma aşarı belirlenirken, Basra vilayetinde uygulanan usul benimsenmeli, her bir hurma ağacından yalnız birer kuruş vergi alınmalıdır. Vergi tahsili işine kaymakam, jandarma ve nizami askeri birliklerin ve bilhassa şeyhlerin müdahale etmesinin önüne geçilmelidir. Bu konuda bilgisi olan bir maliye ve bir rüsumat müfettişinin vergi toplama esnasında görevlendirilmesi iyi olacaktır. Yemen vilayetinde vergi toplamadaki yanlış uygulamalar, tömbeki ihracatı yapan halkı da yanlış yollara sevk etmiştir. Tömbeki kaçak yollarla ülkeden çıkarılmış bu sırada başka mallar da Yemen vilayetine girmiştir. Bu esnada kaçak yolla ülkeye giren maddelerin başında da çeşitli silah ve cephane gelmiştir. Sahil muhafazasının kontrolünden kaçmak için silah kaçakçıları, İngiliz, İtalyan ve Fransız bandıralı gemiler ile bu işlerini yapmışlardı. Zühdü Efendi'ye göre Yemen'e kaçak silah ve cephane girişi engellenirse isyanların da öni alınabilecekti. Bunun için de Afrika sahillerinden gelen kayıkların Yemen sahillerine izinsiz bir şekilde yanaşması engellenmeliydi. Osmanlı Devleti Yemen vilayeti sahillerinin muhafazasını iyi bir şekilde sağlamalıydı." Bkz. BOA, DH.MUİ, 1/25, R. 27 Şubat 1325/12.03.1910.

Efendi’nin sunduğu bu layiha, Dahiliye Nezareti tarafından incelenmiş ve Yemen valiliğine gönderilmişti.⁷⁶

13 Mart 1910’da Yemen mebusları padişah ile görüşmek istemişler, Sadaret makamından Meclis-i Mebusan başkanlığına bildirildiğine göre 16 Mart 1910 Çarşamba günü padişahın huzuruna kabul edilmişlerdi.⁷⁷ Sırat-ı Müstakim gazetesinin 24 Mart 1910 tarihli nüshasında çıkan habere göre bu görüşmeye: San’a mebusu Es-Seyyid Ahmet, Es-Seyyid Hüseyin, Miralay Es Seyyid Ahmet, Mehmet Mukhafî, Hudeyde mebusu Mahmut Nedim ve Zühdü, Asir mebusu Ali Efendi katılmışlardı. Es Seyyid Ahmet Efendi, görüşmede ilk konuşmayı yapmış başta Yemen halkı olmak üzere İmam Yahya ve mebusların şükranlarını iletmişti. Görüşmenin içeriğine ilişkin bilgi ise verilmemişti.⁷⁸ Hudeyde mebusu Mahmut Nedim, hatıratında Yemen mebuslarının bir ıslahat layihası hazırlayarak Meclis-i Mebusan’daki vekillere sunduklarını ifade etmiştir. Bu layiha, Layiha Encümeni’ne sunulmuş ve tetkik edildikten sonra Meclis-i Vükela’ya gönderilmişti.⁷⁹ Islahat layihasının maddelerine Sadaret belgeleri içerisinde eriştik ve Nisan 1910’da sunulduğunu tespit ettik. Layiha Yemen mebusları Mahmut Nedim, Miralay Seyyid Ahmet Bey, Seyyid Ahmet El Kebsi, Asir mebusları Ali ve Hüseyin ve San’a mebusunun imzalarını taşımaktaydı. Layihaya Yemen halkının padişah II. Abdülhamid döneminde otuz üç yıl boyunca istibdat ile yönetildiğini ve bu süreçte artık mahvolmasına ramak kalmışken Meşrutiyet’in ilan edildiğini belirterek metne başlanmıştı. Meşrutiyet ilan edildiğinde ilkin Yemen halkı ve İmam Yahya bu değişiklikten memnun olmuş; ancak geçen sürede vilayette yaşam koşullarında bir düzelme olmadığını fark etmişlerdi. Yemen’de memurlar değiştirilmemiş, bu sebeple de Meşrutiyet’e geçildiğine dair bir his halkta oluşmamıştı. Mebuslar, mecliste Yemen meselesini görüşmek üzere pek çok defalar başvurduklarına ancak yine sonuç alamadıklarından yakınmışlardı. Yirmi madde adlî, idarî, ekonomik, asayiş ve eğitim ile ilgili konu başlıklarını içermektedir. İmam Yahya ile ateşkes yapılmış ve İmam Yahya elinde esir olarak tuttuğu memur ve askerleri bırakmıştır. Osmanlı Devleti İmam Yahya ile kalıcı bir barış için girişimde bulunmalıdır, bunun için de Yemenli ulema ve şeyhlerden oluşan bir heyeti kabul etmelidir (madde 1). Yemen vilayetinde, Gayrimüslimlerin olmadığını var sayarak bu yüzden hukukun şer’î hükümler göz önünde bulundurularak düzenlenmesi uygun olacağına kanaat getirmişlerdir. Liva ve kazalarda tayin olunacak hakimlerin vilayet naibinin idaresinde, vilayetin müftüsü, mahalli ulemadan oluşan Seyyit ve fakihler tarafından seçilmesini; meclis-i temyiz müftülerin başkanlığında yerel halktan seçilmiş dört üyeden meydana getirilmesini istemişlerdi (madde 2). Yemen merkezi ve livalarında görevlendirilmek üzere mahalli ulemadan seçilmiş ve maaşı devlet tarafından verilen birer müftü tayin edilmesi istenmişti (madde 3). Layihada en önemli istek ise vergi ile ilgiliydi: Yemen’de iltizam uygulamasının ve kara gümrüklerine uygulanan verginin tamamen kaldırılması isteniliyordu. Aşar vergisi ve ağnam vergisi de de şer’î hükümlere göre toplanmalıydı (madde 4). Yemen’de malî

⁷⁶ Selçuk 2012, s.313.

⁷⁷ BOA, BEO, 3717/278747, H.01.03.1328-13.03.1910.

⁷⁸ *Sırat-ı Müstakim*, “Şuun-u İslamiye”, R.4 Temmuz 1325/24.03.1910, C.4, No.81.

⁷⁹ Mahmud Nedim 2001, s.125.

durumu incelemek ve ıslah etmek için becerikli, Arapça bilen bir memur görevlendirilecekti (madde 5). İdarede görev almak üzere seçilecek kaymakam, müdür ve belediye başkanlarının yerel halktan seçilmesi istenilmişti. Belediyelerin yönetimi örfi idareye uygun hale getirilecektir (madde 6 ve 7).

Milli kıyafetlerini giymek üzere, Yemenli aşiret ve urbandan oluşan jandarma taburları meydana getirilecek; jandarma zabıtları, Osmanlı Devleti'nin güvendiği Yemenli aşiret üyeleri arasından seçilecektir (madde 9). Karışıklık durumunda müdahale edebilmek için vilayet merkezi ve livalarda, Yemenli eşraf ve ulemeden oluşan "mesalih-i urban meclisi" adıyla bir komisyon oluşturulacaktır. Jandarma kumandanları da bu komisyonlarda üye olarak bulunacaktır (madde 8). Yemen'de kapatılan medreseler yeniden ihya edilecek, bu işi kontrol etmek üzere müfettiş ve ulemeden oluşan bir komisyon görevlendirilecekti. San'a'da muntazam bir kütüphane oluşturulacaktır (madde 10). Yemen vilayetinin liva ve kazaları ile Asir kazasının liva ve kazalarında ibtidai, rüşdi ve idadi mektepleri açılmalıdır. İbtidai mektepleri mümkün mertebe yatılı olmalıydı. Yemen'in merkez ve kazalarında bir de yatılı sanayi mektebi oluşturulmalıydı. Din, hadis ve fıkıh öğretimi için gerekli miktarda seyyar müderris tayin edilmeliydi (madde 11). Yemen vilayetinde modern tarım tekniklerinin geliştirilmesi için çalışılacak, bu maksatla gerekli yerlerde artezyen kuyuları açılacaktı. Yemen vilayetinde liva ve kazalarında Ziraat bankası şubeleri açılacak, Yemen vilayetinde mevcut madenler tespit edilecek ve çıkarılması için gerekli çalışmalar yapılacaktı (madde 13). Tömbekiden alınan vergi kaldırılacak, böylelikle tömbeki kaçakçılığının önüne geçildiği gibi başta silah olmak üzere malların kaçak olarak vilayete girmesi önlenebilecekti (madde 14). Yemen'deki San'a-Hudeyde demiryolu bir an önce inşa edilip kullanıma açılmalıydı (madde 15). Yemenli Seyyitler ve ulemaya verilecek maaşı tetkik etmek üzere, Osmanlı hükümeti tarafından tayin edilecek, yerli halktan oluşan bir heyet tespit edilecekti (madde 18). İsyancılar nedeni ile yakılıp yıkılan yerler yeniden imar edilecek, bu iş için gerekli meblağ Yemen vilayeti halkına verilecekti (madde 19). Yemen'de kaçakçılığı engellemek için vilayet sahillerinin muhafazası sağlanacaktı (madde 20).⁸⁰

Yemen mebusları, Meclis-i Mebusan'a 14 Mayıs 1910 günü bir takrir sunarak görüşülmesini istemişlerdi. Hatta takririn hülasasının yapılması istenince, Karesi mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi konuşmuştu. Yemen mebuslarının iki takrir sunduklarını, bunlardan birinin basılarak mebuslara dağıtıldığını; ikinci takrirlerinin ise henüz basılmadığını ancak tartışmak istediklerini belirtmişti. Takriri tartışmak için bir gün belirlenmesini ya da Dahiliye Encümeni'ne gönderileceğini belirtmişti. Meclis başkanı, Yemen ıslahatına ilişkin takririn 17 Mayıs 1910 günkü oturumda görüşülmesini uygun bulduğunu belirtmişti.⁸¹ İslahı için çalışan Yemen milletvekilleri Mahmut Nedim, Miralay Seyyid Ahmet Bey, Seyyid Ahmet el-Kebisi, Seyyid Abdülkadir, Muhammed Makhafi Bey tekrar hükümeti ziyaret etmişlerdi. Bu görüşmede hükümet adına Sadrazam Hakkı Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Paşa ile Maliye Nazırı Cavid Bey hazır bulunmuş, mebuslar, tekrar yirmi maddeden ibaret layihalarını sunmuşlardı. Sadrazam Hakkı Paşa,

⁸⁰ BOA, BEO, 3775/283112, H. 12.04. 1328 /22.04.1910.

⁸¹ M.M.Z.C, İ.89, C.1, R.1 Mayıs 1326/14.05.1910, s.165.

görüşme neticesinde Yemen mebuslarına bu layihanın maddelerini uygulama sözü vermişti.⁸²

17 Mayıs 1910 günü, Meclis-i Mebusan’da takdir ile ilgili konuşmak üzere Ahmet El-Kebşi, söz almıştı. Hazırladıkları takriri sunmadan önce 16 Mayıs günü Osmanlı hükümetine giderek Sadrazam, Dahiliye Nazırı, Maliye Nazırı ile görüştiklerini bildirmişti. Bu görüşme neticesinde, hükümet Yemen vilayetinde yapılacak ıslahat için bu hafta içinde görüşme yapılacağına dair Ahmet El Kebşi’ye taahhüt verdiklerini hatırlatmıştı. Ayrıca hali hazırda Meclis-i Mebusan’ı Girit ve Arnavut meseleleri sürerken bir de Yemen meselesi ile meşgul etmek yerine, bu görevi hükümete vermeyi düşündüklerini söylemişti.⁸³

4. İmam Yahya- Seyyid İdrisî İsyanı ve İmam Yahya ile Da’an Antlaşmasına Giden Süreç

1910 yılının sonuna yaklaşıldığında, Yemen vilayetinde karışıklık çıkmıştı. İlk olarak İmam Yahya, Ekim 1910’da Seyyid İdrisî onunla ittifak ederek bu olaylara müdahil olmuştu. Seyyid İdrisî’nin kuvvetleri karşısında Osmanlı askeri geri çekilmiş ve Kasım 1910’da Asir’in Ebha kazası kuşatılmış, Osmanlı askeri ablukaya alınmıştı.⁸⁴ Yemen mebusu Yahya El-Kebşi Efendi, Aralık 1910’da Yemen mebuslarına ilişkin basında haber yapıldığına ilişkin Dahiliye Nezaretine başvurmuştu. Yeni İkdam gazetesinin Jön Türk gazetesinden aktardığına göre: Yemenli mebuslar, İstanbul’da olan bitenler hakkında İmam Yahya’ya bilgi vermektedir. Yahya el Kebşi, söz konusu haberin Yemen mebuslarını lekelemek dışında bir amaç taşımadığını, bu yüzden Dahiliye Nezareti tarafından bu haberin tekzip edilmesini istemişti.⁸⁵ Hem İmam Yahya hem de Seyyid İdrisî bu süreçte Yemenli kabileleri, Osmanlı hükümetinin aleyhine hareket ettirmek için ikna etmeye çalışmışlardı. İmam Yahya daha da ileri giderek, Osmanlı askeri ve jandarmasının kanını dökmenin günah olmadığı şeklinde açıklamalar yapmıştı. 1902 yılında olduğu gibi Osmanlı Devleti’ne karşı cihat ilan etmişti. Seyyid İdrisî’nin bu süreçte erzak ve silah temin etmesi isyan sürecinin oldukça uzun süreceği şeklinde yorumlanmıştı. Seyyid İdrisî, Cizan-Kunfuda arasındaki yolu kesmiş, Luhayye-Meydi arasındaki telgraf hatlarına zarar vermişti. İmam Yahya da San’a-Hace ile San’a-Taizz yollarını kesip bu bölgelerde çeteler oluşturup Osmanlı askerini yıpratmıştı.⁸⁶

Ordunun isyanı bastırmakta yetersiz kalması üzerine Yemen valisi ve ordu kumandanı Mehmet Ali Paşa merkezden yardım istemişti. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ahmet İzzet Paşa, Yemen Kuvve-i Umumi’ye kumandanlığı ile görevlendirilerek Yemen’e gönderilmişti. Ahmet İzzet Paşa beraberinde Recep, Saffet, Kadri, Ali Fuat, Salih ve İsmet paşalardan oluşan büyük bir heyeti de Yemen’e götürmüştü. Ahmet İzzet Paşa, ilkin San’a’yı ve ardından isyancılara esir düşen Yemen valisi Mehmet Ali Paşa ile diğer Osmanlı memurlarını kurtarmıştır. Ahmet İzzet Paşa Yemen’deki problemin

⁸² *Hikmet*, “Yemen”, N.5, R.6 Mayıs 1326/ 19.05.1910, s.8.

⁸³ M.M.Z.C, İ.91, C.1, R.4 Mayıs 1326/17.05.1910, s.247.

⁸⁴ İsmail Hakkı Tevfik 1936, s.8.

⁸⁵ BOA, DH.MUİ, 140/25, M. 25.12.1910, belge 1.

⁸⁶ *Sirat-ı Müstakim*, C.5, R.13 Kanun-ı Sani 1326/26.01.1911, Aded 125, s.348-349.

çözümü için en iyi yolun İmam Yahya ile yapılacak bir anlaşma olacağını düşünmüş ve bu düşüncesini hükümete bildirmişti.⁸⁷

Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa 18 Mart 1911'de Meclis-i Mebusan'a gelerek söz almış ve Yemen'e düzenli askeri birlikler gönderilmediği için bu zamana kadar konunun sürüncemede kaldığını belirtmişti. Ahmet İzzet Paşa ve Yemen'e gönderilen askerin ise düşünülen aksine Osmanlı ordusunun Balkanlar'a asker göndermesine bir etkisi olmadığını ifade etmişti.⁸⁸ Yemen mebusları, Yemen'e gönderilen askerin durumu, asker sevk edilen gemiler ve limanlar ile barınakların eksikliği hakkında meclis kürsüsünden Harbiye Nazırına sorular sormuşlardı. Zühtü Efendi, Hudeyde'ye sevk edilen askerlerin kışla olmadığı için camilerde, halka açık mekanlarda kötü bir durumda konaklamaya çalıştıklarını belirtmişti. Osmanlı Devleti'nin söz verdiği halde Yemen'e bir askerî kışla yapılmadığını söylemişti. Harbiye Nazırı, Zühtü Efendi'ye verdiği cevapta ordu için ayrılan bütçenin, ki 123.000 lira olduğunu Yemen'e ayrılan kısmı belli olmakla birlikte 1910 yılında San'a'da var olan kışlaların tamir edildiğini, eklemeler yapıldığını; Taaz, Va'lan, Umrın kışlaları ile Safa Hastanesi'nin tamir edildiğini, vilayette benzeri pek çok düzenleme yapıldığını belirtmişti.⁸⁹

1911 yılı Mart ayında Seyyid İdrisî, Tehame bölgesine saldırmış ve bunun üzerine Osmanlı Devleti, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'den yardım istemiştir. Şerif Hüseyin kendi askerini Osmanlı Devleti hizmetine sunmuş, bizzat mücadele etmek istediğini bildirmişti.⁹⁰ Osmanlı Devleti, Mısır'daki ulemeden yardım almıştı. El Ezher uleması, hazırladıkları risale ile Seyyid İdrisî'nin isyanın İslâm'a aykırı olduğu yönünde fikir beyan etmişlerdi. Söz konusu risale Mısır'da basılmış, Yemen'deki ulemaya dağıtılmak üzere gönderilmişti.⁹¹ Asir'deki birlikleri kumanda eden Süleyman Paşa, Seyyid İdrisî karşısında başarılı olmuş ve kuvvetlerine ciddi bir zarar vermişti. Şerif Hüseyin'in, Osmanlı Devleti yanında savaşması Müslüman halk üzerinde olumlu etki yaratmıştı.⁹²

6 Nisan 1911'de İmam Yahya, San'a'yı tekrar işgal etmiş ve Seyyid İdrisî ise Abha üzerine saldırıya geçmiştir. Seyyid İdrisî'nin Abha üzerine hareketini Osmanlı askeri durdurmuştu.⁹³ 26 Nisan 1911'de Yemen mebuslarından Seyyid Ahmet El-Kebisi dört maddeden ve Miralay Seyyid Ahmet Bey on yedi maddeden oluşan birer Yemen layihası hazırlamışlardı. Layihalar, mecliste tartışılmak üzere kabul edilmiş; ancak daha önce Siverek mebusu Nureddin Bey'in yazdığı layihanın Yemen ıslah komisyonu tarafından incelenmek üzere kabul edildiği söylenmişti.⁹⁴

⁸⁷ *Hikmet*, "Yemen" N.45, R.27 Kanun-ı Sani 1326/09.02.1911, s.8 ve Mahmud Nedim Bey 2001, s. 131-132, "Hamidiye Kruvazörüyle Hareket Ordusu Kumandanı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye reisi İzzet Paşa, Ali Fuat Beyefendi ve birçok kıymetli ve fedakâr zabitan azimet etmişlerdir."

⁸⁸ M.M.Z.C, İ.60, C.1, R.5 Mart 1327/18.03.1911, s.123.

⁸⁹ M.M.Z.C, İ.63, C.2, R.9 Mart 1327/22.03.1911, s. 250-253.

⁹⁰ İsmail Hakkı Tevfik, 1936, s.10.

⁹¹ *Hikmet*, R.9 Mart 1911, No.47, s.8.

⁹² *Hikmet*, R.17 Mart 1327/30.03.1911, No.50, s.8.

⁹³ *Hikmet*, "Yemen", N.51, R.24 Mart 1327/06.04.1911, s.8.

⁹⁴ M.M.Z.C, İ.88, C.1, R.18 Nisan 1327/ 01.05.1911, s.49.

1 Mayıs 1911’de Yemen mebuslarından Mahmut Nedim, Seyyid Hüseyin Bey, Makhafi Efendi tarafından beş maddeden oluşan bir layiha meclise sunulmuştu. Söz konusu layihanın konu başlıkları ise şu şekildeydi:

- 1.Yemen vilayetinde isyanlara sebep olanlar tespit edilip cezalandırılmalıdır.
2. Yemen vilayetindeki kabilelerden isyanlara en başından beri destek verenler ile tarafsız davrananlar ayrılmalıdır.
3. Yemen kabilelerinin hükümete ısınması için çaba gösterilmelidir.
4. Yemen vilayetinin gerekli yerleri gezilip teftiş edilmeli, sorunun kaynakları bulunmalıdır.
5. Yemen vilayetinde mevcut Seyyitler, ulema ve urbanın ikna edilmesi için harekete geçilmeli ve bu iş için vilayette önceden de görev yapmış, halkında takdirini kazanmış Hüseyin Hilmi Paşa görevlendirilmelidir. Hüseyin Hilmi Paşa, Yemen vilayetine görevlendirilmez ise Yemenliler’in güvenini kazanmış kişilerden bir komisyon oluşturulmasını istemişlerdir. Ahmet İzzet Paşa’nın askerî müdahalesi bittikten sonra eğer Yemen’de kalacaksa komisyonun başkanlığını yapması, hemen Dersaadet’e dönmesi gerekliyse komisyona başkanlık yapmak üzere Ferit Paşa ya da Ferik Hadi Paşa’nın Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilmesini istemişlerdir.

Meclis başkanı, bu beş maddenin Layiha Encümen Dairesi’ne sevkini ya da Yemen komisyonuna uygun gönderilmesinin uygun olup olmayacağını meclise sormuştu. Mebuslar, komisyona sevkini uygun buldularsa da Ankara Milletvekili Mehmet Talat Bey, layiha ve maddelerine itiraz etmiştir. Mebusan meclisinin temel amacının sorunlara çözüm üretmek olduğu ve Yemen’e vali, mutasarrıf tayin etmek ya da belirli kişilere işaret edilerek de çözüm üretilemeyeceğine belirtmişti. Hudeyde mebusu Mahmut Nedim, söz alarak sundukları layihada Yemen vilayetindeki sorunun çözümü için Hüseyin Hilmi, Hadi ve Ferit Paşa’nın isimlerini zikretmelerinin sebebini açıklamıştı. Layihada ismini zikrettikleri kişilerin vilayette önceden görev yaptıkları ve onları vilayette olan biten hakkında bilgi sahibi oldukları için tercih ettiklerini söylemişti. Eğer hükümet isterse ve uygun görürse başka devlet görevlilerini göndermesinde bir sorun olmayacağını da eklemişti. Mebusan meclisi, kendisine sunulan bu beş maddelik layihanın görüşülmek üzere hükümete gönderilmesine karar vermişti.⁹⁵

Ahmet İzzet Paşa, İmam Yahya ile anlaşma yolları aramıştı. Yemen valisi Mehmet Ali Paşa da İdrisî isyanını bastırmak üzere harekete geçmişti. Ancak kendisi Hudeyde’de kalmış, kuvvetin bir kısmını da Albay Ragıp Bey’in idaresinde Hudeyde’nin 100 kilometre kuzeyindeki Cizan’a göndermiştir. Seyyid İdrisî’nin kurduğu pusudan habersiz hareket eden kuvvetler tuzağa düşürülmüş, 1000’e yakın Osmanlı askeri şehit olmuştur. Daha da kötüsü ellerindeki top İdrisî’nin eline geçmişti.⁹⁶ 1911 Haziran-Temmuz aylarında Tehame bölgesinde Seyyid İdrisî karşısında, Mekke emiri Şerif Hüseyin’in de yardımı ile Osmanlı askeri başarı elde etmişti. Seyyid İdrisî ile hareket eden bazı Yemenli kabile liderleri, Mekke Emiri Hüseyin’e gelerek hata yaptıklarını bildirmişlerdi.⁹⁷

⁹⁵ M.M.Z.C, İ.88, C.1, R.18 Nisan 1327/01.05.1911, s.46.

⁹⁶ Ayışığı 1999, s. 2000 ve *The New York Times* “Arab Routs Turks;1000 Die” 23 Haziran 1911.

⁹⁷ İsmail Hakkı Tevfik 1936, s.25-28.

Osmanlı Devleti, Seyyid İdrisî'nin isyanını durdurmuş; ancak İmam Yahya'nın itaat etmesini sağlayamamıştı. İmam Yahya ile antlaşma yoluna gidilmiş hatta başlangıçta birtakım tavizler verilmesi öngörülmüştü. Mesela Asir dışarıda tutularak Yemen'in iki idari bölgeye ayrılması, bu idari kısmın San'a merkez olmak üzere Yemen'in coğrafi olarak, Zeydiler'in yoğun olarak bulunduğu dağlık kısmının, İmam Yahya'ya terk edilebilir. Yemen'in geriye kalan sahil kısmı, bir vali idaresinde Osmanlı Devleti'nde kalabilirdi. Ancak Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, verilmesi düşünülen bu tavizlerden vazgeçmiş; Ahmet İzzet Paşa'ya da kesinlikle İmam Yahya'ya toprak terk etmemesini istemişti. Görüşmeler sırasında Şehhare'de bir araya geleceği İmam Yahya'ya, sadece Zeydi tebaanın bir temsilcisi gibi davranması istenmişti. Antlaşmayı yaparken Osmanlı'ya bağlı bir kabile lideri gibi davranılması istenmişti (12 Temmuz 1911).⁹⁸

İmam Yahya ile antlaşma maddelerini görüşmek ve imzalamak üzere Hudeyde mebusu Mahmut Nedim ve Ahmet İzzet Paşa, 2800 metre yükseklikteki Da'an köyüne gitmişlerdi. Görüşmeler neticesinde çabaları sonuç vermiş ve 11 Ekim 1911 tarihinde İmam Yahya'yı, on iki maddeden oluşan Da'an anlaşmasını imzalamaya razı etmişlerdi. Anlaşma uyarınca İmam Yahya, Osmanlı Devleti'ne karşı olan "emir-ül-müminin" söyleminden vazgeçecek ve Osmanlı halifesini sözde de olsa tanıyacaktı. Antlaşma neticesinde İmam Yahya, Osmanlı hakimiyetine göreceli de olsa boyun eğmişti. Ancak Osmanlı Devleti de onun Yemen'in Zeydi olan kısmındaki otoritesini kabul etmişti.

Da'an antlaşmasının hükümleri, sadece idari düzenlemeler ile sınırlı kalmamış, Zeydiliğin egemen olduğu bu topraklarda, Zeydi hukuk ilkelerinin davalarda uygulanmasına izin verilmişti. Seyyid İdrisî'nin olası isyanında, Osmanlı kuvvetleri ile İmam Yahya'nın kuvvetleri bundan sonra beraber hareket edeceklerdi. İmam Yahya, Seyyid İdrisî'ye karşı on bin kişilik askeri kuvvet oluşturacaktı. Bu yardımına karşılık Osmanlı Devleti de ona aylık 10.000 lira ödeyecekti. İmam Yahya, isyan ettiği takdirde Seyyid İdrisî'ye kesinlikle yardım etmeyecekti.⁹⁹ Antlaşma 13 Aralık 1911'de Meclis-i Mebusan tarafından, Heyet-i Vükela'nın denetlenmesi için yollanmıştı.¹⁰⁰

Da'an anlaşması 22 Eylül 1913'de verilen padişah fermanı ile geçici bir anlaşma olmaktan çıkmış ve süreklilik kazanmıştı.¹⁰¹ Birinci Dünya Savaşı'nın başlamadan önce Seyyid İdrisî ile de bir antlaşma yapılması karşısında İmam Yahya'nın tavrı merak edilmişti. İmam Yahya olumlu karşılansın ancak savaş koşulları Seyyid İdrisî ile Yemen için bir antlaşma yapılmasının önüne geçmişti.¹⁰² Osmanlı hükümeti, gerek Meclis-i Mebusan'dan gerekse Yemen komisyonundan İmam Yahya'ya birtakım tavizler içeren metinleri kabul etmemiş. Yemen'de askerî ya da idarî birtakım düzenlemeler yaparak işleri yoluna koyabileceğini düşünmüştü. Ancak istediği neticeyi elde edemeyip askerî

⁹⁸ BOA, MV, 154/64, H.15.07.1329/12.07.1911.

⁹⁹ Mahmud Nedim Bey 2001, s.136-138. Mahmud Nedim Bey'e göre anlaşmaya Seyyid İdrisî ile ilgili maddenin eklenmesinin arkasında yatan sebep: Osmanlı makamlarının Trablusgarp'ı işgal eden İtalya'nın Yemen'i de Seyyid İdrisî ile bir iş birliği yaparak işgal edebileceği endişesinin taşınmasından ileri gelmişti.

¹⁰⁰ M.M.Z.C, İ.24, C.1, R.30 Teşrin-i Sani 1327/13.12.1911, s.156.

¹⁰¹ Rouaud 2001, s.247.

¹⁰² Duysak 2005, s.203-206.

yenilgiler bitmek yerine devam edince 1911’de İmam Yahya ile Da’an antlaşmasını yapmıştır. Bu anlaşmadan sonra İmam Yahya, Yemen’de Osmanlı Devleti taraftarı bir politika izlemiş hatta I. Dünya Savaşı sırasında, Şerif Hüseyin’in isyanı sebebi ile merkezle irtibatı kesilen Osmanlı askerini desteklemiştir.¹⁰³

5. Sonuç

1908 yılında, II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve halkı temsil etmek üzere Meclis-i Mebusan açılmasına karar verilmiştir. 1909’da açılan Mebusan Meclisi’nde, Yemen vilayeti dört mebus ile temsil edilmiştir. Meclis-i Mebusan’daki Yemen mebusları meclisin açıldığı zamandan başlayarak vilayetlerindeki sorunları takrirler ile gündeme getirmişlerdi. Osmanlı Devleti, kronikleşmiş sorunları çözmek için Yemen ıslahat komisyonunu oluşturmuştu. Bu ıslahat komisyonunda Osmanlı hükümeti kendisine sunulan ıslahat projelerini ve Meclis-i Mebusan’a sunulan takrirleri tetkik etmiştir. 1909 yılında ayrıca sorunları görüşmek üzere Yemen’in Seyyitleri ve ulemasından ileri gelenler de başkente gelerek Yemen’e ilişkin çözüm önerilerini sunmuşlardır. 1909-1910 yıllarında Meclis-i Mebusan’a Yemenli mebuslar tarafından ıslahat layihaları sunulmuş, takrirler ve düzenleme istekleri dile getirilmişti. Osmanlı hükümeti temsilcileri, Yemen vilayetinin sorunları ile yakından ilgilenmiş ve takrirlerin tartışıldığı oturumlara katılmışlardı. Osmanlı hükümeti, Yemen mebusları ve Meclis-i Mebusan’ın çabalarına rağmen; 1910 yılı sonunda Yemen’de İmam Yahya ve Seyyid İdrisî tarafından tekrar isyan çıkarılmıştı. 1910-1911, sürecinde Meclis-i Mebusan’da Yemen meselesinin acil bir şekilde çözülmesi için önlemler alınması gündemde tutulmuştu. 1911 yılında, Ahmet İzzet Paşa Yemen’deki isyanı bastırmak üzere gönderilmiş; 1911 yılı sonunda İmam Yahya ile bazı tavizler verilerek Da’an antlaşması yapılarak soruna son verilmeye çalışılmıştı. Yemen vilayetinde 1909-1911 sürecinde Meclis-i Mebusan’da yapılan görüşmeler, Yemen’de ıslah çalışmalarının yapılmasını sağlamıştır. Demiryolu, yol yapımı gibi teşebbüslerde bulunulmuş; halkın yakındığı bazı vergi kalemlerinde düzenlemeler yapılmıştır. Yemen mebusları, Meclis-i Mebusan’da oturumları takip ettikleri sürece vilayetteki koşulları düzeltmeye çalışmışlardı.

¹⁰³ Ayıışığı 1999, s.2003

KAYNAKLAR

a. Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri (M.M.Z.C)

M.M.Z.C, İnikad 12, Cilt 1, R.25 Teşrin-i Sani 1325: İnikad 18, C.1, R.13 Kanun-ı Sani 1324: İnikad 19, C. 2, R.14 Kanun-ı Sani 1324: İnikad 20, Cilt 1, R.21 Kanun-ı Evvel 1325: İnikad 23, Cilt 1, R.28 Kanun-ı Evvel 1325: İnikad 24, Cilt 1, 30 Teşrin-i Sani 1327: İnikad 25, Cilt 2, 2 Kanun-ı Sani 1325:İnikad 26, Cilt 2, R.4 Kanun-ı Sani 1325:İnikad 33, Cilt 2, 9 Şubat 1324:İnikad 36, Cilt 2, R.25 Kanun-ı Sani 1325: İnikad 37, Cilt 2, R.25 Kanun-ı Sani 1325: İnikad 38,Cilt 3, 23 Şubat 1324: İnikad 39, Cilt 2, R.18 Kanun-ı Sani 1325: İnikad 39, Cilt 2, R.30 Kanun-ı Sani 1325: İnikad 52, Cilt 1, R.25 Şubat 1325: İnikad 54, Cilt 2, R.26 Mart 1325: İnikad 60, Cilt 1, R.5 Mart 1327: İnikad.63,Cilt 2, 9 Mart 1327: İnikad 73, Cilt 2, R.4 Mayıs 1325: İnikad 77, Cilt 1, 9 Mayıs 1325: İnikad 88, Cilt 1, 18 Nisan 1327: İnikad 89, Cilt 1, s.165, R.1 Mayıs 1326: İnikad 91, Cilt 1, R.4 Mayıs 1326: İnikad 101, Cilt 1, R.5 Mayıs 1327: İnikad 116, Cilt 1, R.5 Haziran 1326: İnikad 134, Cilt 1, 2 Ağustos 1325: İnikad 135, Cilt 2, 3 Ağustos 1325: İnikad 136, Cilt 1, 4 Ağustos 1325

b. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

BEO (Bab-îâli Evrak Odası), 3505/262854: 3553/266441: 3607/270521: 3673/275431: 3717/278747: 3775/283112
DH.MKT (Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi), 2753/1: 2765/83
DH.ŞFR (Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı), 403/11
DH.MUİ (Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı), 1-1/39; 1-6/25; 1/25; 52/6; 67/56
MV, (Meclis-i Vükela Mazbataları), 125/18; 127/57; 129/54; 154/ 64

c. Süreli Yayınlar (metin içerisinde sayı ve sayfa numaraları verilmiştir)

Hikmet
Sabah
Sırat-ı Müstakim
Şura-yı Ümmet
Tanin
Tasvir-i Efkâr
The Times
The New York Times

d. Matbu Eserler ve İncelemeler

Ahmet İzzet Paşa 2017 Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Hazırlayan: Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, TimaşYayınları, İstanbul 1993, Cilt 1
Ayışığı 1999 Metin Ayışığı, “Osmanlı’nın Son Vilayeti Yemen”, *13. Türk Tarih Kongresi Bildirisi 4-8 Ekim 1999* Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, Cilt 3, Kısım 3, s.1993-1995
Baldry 1976 John Baldry, “al-Yaman and the Turkish Occupation 1849-1914”, *Arabica*, cilt 23, Fasikül 2, s.156-196,

Yemen’de Islahat ve Çözüm: Osmanlı Meclis-i Mebusan’ında Tartışmalar (1908-1911)

- (<http://www.jstor.org/stable/4056619>, 10.11.2021 ulaşılmıştır)
- Demir 2007 Fevzi Demir, *Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, İmge Yayınevi, Ankara
- Duysak 2005 Cabir Duysak, *Osmanlı Belgelerine Göre Asir Bölgesinde Seyyid İdrisi’nin İsyanı ve Sonuçları 1908-1918*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, İstanbul.
- Tahsin Paşa 1931 Esbak Mabeyn Kâtibi Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*, Muallim Ahmet Halim Kitaphanesi, İstanbul.
- Gülsoy 2010 Ufuk Gülsoy, *Kutsal Proje Ortadoğu’da Osmanlı Demiryolları*, Timaş Yayınları, İstanbul
- Güneş 1996 İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, No.14, Cilt 1
- Güneş 1997 İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I.ve II. Meşrutiyet Ayân ve Mebûsân Meclisleri Üyelerinin Özgeçmişleri*, T.B.M.M Meclisi Vakfı Yayınları, No.15, Cilt 2, Ankara
- İsmail Hakkı Tefvik 1936 İsmail Hakkı Tefvik, *1911 Asir İsyanı*, Çeviren; Ali Kemal, Tefeyyüz Matbaası, Filibe
- Kayalı 2003 Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık*, Çeviren: Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Mahmud Nedim Bey 2001 Mahmud Nedim Bey, *Arabistan’da Bir Ömür, Son Yemen Valisinin Hatıraları veya Osmanlı İmparatorluğu Arabistan’da Nasıl Yıkıldı*, Derleyen: Ali Birinci, İsis Yayınları, İstanbul
- Olgun 2012 Kenan Olgun, “Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 82, s.1-23.
- Rouaud 2001 Alain Rouaud, “Yahya B. Muhammed”, *The Encyclopedia of Islam* (New Edition) Leiden, Cilt 11, Fasikül 183–184.
- Sert 2009 Sert Serap, *Son Osmanlı Yemen Valisi Mahmut Nedim Bey Hayatı ve faaliyetleri (1857-1940)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, İstanbul.
- Sertoğlu 1975 Sertoğlu Midhat, “Yemen Macerası 2”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Cilt 11, Sayı.5, s.32-40.
- Sırma 1986 İhsan Süreyya Sırma, “Yemen”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, Cilt 13, s.376-384
- Selçuk 2012 Mustafa Selçuk, “Hudeyde Mebusu Zühdü Efendi ve Yemen Layihası”, *History Studies* (Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı), s.309-326.

Yeşilyurt 2011

Yahya Yeşilyurt, *Yemen'de Osmanlı İngiliz Mücadelesi 1871-1914*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Danışman: İbrahim Aykun, Erzurum.

SUMMARY

Starting from the time Yemen joined the Ottoman lands, it became a province where the administration faced difficulties due to its tribal social structure and sectarian differences. Despite all these conflicting situations, the Ottoman Empire, besides its strategic importance, made an effort to keep these lands in its hands and win the people for the security of the Muslim world. For this reason, he asked statesmen who knew the region to prepare reform bills in order to fight the rebellions he faced many times. However, the solutions brought by the implementation of these pleadings were temporary, and rebellions against the Ottoman rule broke out again in Yemen. II. After the proclamation of the Constitutional Monarchy, elections were held for the Parliament in 1908. The Ottoman Empire made the election of deputies from the four districts of the Yemen province. Members of the Yemeni tribes were elected from among Ottoman civil servants or the notables of Yemen, and they participated in the meetings of the Parliament at the end of 1908. The Yemeni deputies presented their comments on the issues related to the problems of the province, from the opening of the Majlis-i Mebusan. Ottoman government and sultan II. After the opening of the parliament, Abdulhamid took some measures to solve the problems in the Yemen province. For this purpose, they ensured that representatives of Yemeni tribesmen and ulama were selected and sent to Istanbul. Then, a Yemeni reform commission was established, consisting of statesmen with experience in Yemen. The Yemeni commission evaluated the reform papers submitted by Yemeni representatives, Yemeni deputies and Ottoman bureaucrats. During the period of 1908-1909, the Yemeni deputies submitted comments to the Parliament on issues such as arranging the economic life in the Yemen province and the construction of the railway line. In July 1909, a petition prepared by the Yemeni deputies and the notables of Yemen was presented to the Parliament. However, the articles of this petition were not kept on the agenda, as it envisaged a kind of autonomy for the Yemeni province. In 1910, the Yemeni deputies presented their new declarations and reforms to the Parliament, and the deputies of Yemen went to the government and asked for the implementation of the reform bill. After the Ottoman government persuaded the Yemeni deputies, the issue of Yemen was not brought to the agenda in the Parliament. At the end of 1910, Yahya, the Zaydi Imam of Yemen, and Sayyid Idrisi, the leader of the Shafis, rebelled together. The Ottoman Empire sent Ahmet İzzet Pasha to suppress the rebellion in the Yemen province and even received military assistance from the Emir of Mecca. During the period of 1910-1911, the deputies of Yemen again presented memoranda and prepared reform papers to suppress the rebellion and solve the problems; They kept the problems experienced in sending troops to Yemen and transportation issues on the agenda. In 1911, the Ottoman State suppressed the rebellion of Zaydi Imam Yahya and took the rebellion of Sayyid Idrisi under control. With the efforts of the Yemeni deputies, the Da'an agreement was made with Imam Yahya. As a result of the agreement, the zones of influence of Zaydis and the Ottoman Empire were determined in Yemen. An atmosphere of calm, albeit partially, has been achieved in the province of Yemen.